

ปริบทและวิเคราะห์บทละคร

สภาพสังคมในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองกับบทละครของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากประชาชนยังมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการปกครองแบบ ประชาธิปไตยน้อยมาก อีกทั้งสภาพบ้านเมืองในขณะนั้นยังยุ่งเหยิงจากฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับคณะ ราษฎร จึงทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเปลี่ยนมาใช้นโยบายสร้างชาติที่เน้น ความสำคัญของ "ผู้นำ" แทนการให้ความรู้ทางด้านประชาธิปไตย ซึ่งเครื่องมือสำคัญในการ สร้างชาติก็คือ "สื่อ" และนับเป็นครั้งแรกที่สังคมไทยตระหนักถึงความสำคัญและประสิทธิภาพของ สื่อ (Media) (สุวิมล พลจันทร์, 2531:1) และ "ละคร" ก็นับเป็นสื่อสำคัญอย่างหนึ่งที่รัฐบาลเลือกใช้ ในครั้งนี้

ดังนั้นก่อนจะทำการวิเคราะห์กลวิธีในการโน้มน้าวใจที่หลวงวิจิตรวาทการใช้สื่อสาร ผ่านทางบทละคร ผู้วิจัยจึงเห็นควรที่จะได้ศึกษาสภาพแวดล้อมในขณะทีละครเรื่องนั้นๆเกิดขึ้น เสียก่อน ซึ่งในที่นี้จะเริ่มรวบรวมปริบทตั้งแต่ในปี พ.ศ.2479 จนถึงปี พ.ศ.2500 ซึ่งจากการเก็บรวบรวม ข้อมูลและจัดลำดับวันเวลาที่หลวงวิจิตรวาทการแต่งละครขนาดยาวทั้ง 24 เรื่อง ทำให้ทราบว่า ละครส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม และ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้นำ ประเทศ (พ.ศ.2481-พ.ศ.2500) แต่ในด้านของการนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวใจ หรือ เป็นกระบอกเสียงให้รัฐบาลรวมทั้งได้รับการยอมรับจากผู้ชมมากที่สุดจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุค เฟื่องฟูของละครหลวงวิจิตรวาทการ นั่นคือในสมัยที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งแรก ส่วนในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์นั้นอิทธิพลในการโน้มน้าวใจจะลดน้อยลงไป ทั้งนี้ เนื่องมาจากการที่รัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้ละครเป็นเครื่องมือในการสร้างลัทธิชาตินิยมมากเท่าในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

4.1 วิเคราะห์ปริบท

สภาพสังคมช่วงปีพุทธศักราช 2479-2481

ในปีพุทธศักราช 2479 อันเป็นปีที่ละครเรื่องยาวเรื่องแรก คือเจ้าหญิงแสนหวีได้ถือกำเนิด ขึ้นนั้น เป็นช่วงที่การเมืองไทยกำลังอยู่ในภาวะ "จุดเดือด" เพราะได้มีการพยายามยึดอำนาจ อย่างรุนแรงแบบยอมเสียเลือดเนื้อหลายครั้ง ตั้งแต่ "กบฏบวรเดช" ในเดือนตุลาคมปี 2476 หรือ "

กบฏนายสิบ” ในเดือนสิงหาคมปี 2478 ทำให้เริ่มมีความแตกแยกและหวาดระแวงกันในคณะผู้ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เนื่องจากเกรงว่าคณะผู้ก่อการบางคนอาจได้รับการช่วยเหลืออย่างลับๆ จากคนของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้ดำเนินเรื่อยมาจนถึงวาระที่จอมพลป.พิบูลสงคราม ขึ้นสู่ฐานะผู้นำประเทศ

พิบูลสงคราม ขึ้นสู่ฐานะผู้นำประเทศ

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในขณะที่บ้านเมืองยังไม่เรียบร้อยนัก มีการแบ่งเป็นหลายฝ่าย ประกอบกับในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นเข้ามาบีบบังคับมากในประเทศไทย จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงกำหนดนโยบายในการบริหารประเทศเสียใหม่ โดยสร้างกระแสให้ประชาชนหันมา “เชื่อผู้นำ” และมุ่งสู่นโยบายสร้างชาติโดยอาศัยวัฒนธรรมและสื่อต่างๆ ในการหล่อหลอมประชาชน

สภาพสังคมในสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม (2481-2487)

จอมพลป. พิบูลสงคราม ได้ก้าวขึ้นสู่วาระของผู้นำประเทศสองช่วงด้วยกันคือ พ.ศ.2481-2487 และช่วง พ.ศ. 2491-2500 ซึ่งในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งผู้นำประเทศนั้นประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายหลายประการ จนอาจกล่าวได้ว่ามีเหตุการณ์สำคัญๆ มากมายเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ชาติไทย กล่าวคือมีการตื่นตัวสร้างชาติไทยครั้งยิ่งใหญ่ตามแผนการการนำประเทศไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจของท่านผู้นำ คลื่นของการเปลี่ยนแปลงในช่วงปี พ.ศ.2482 - 2487 ซึ่งถึงแม้จะเป็น เวลานั้น แต่ก็มิมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางความคิด วัฒนธรรมการแต่งกาย การกินอยู่ ภาษา วรรณคดี ตลอดจนขนบธรรมเนียมต่างๆ ของคนไทยทั่วทั้งประเทศ แม้เมื่อหมดสมัยท่านผู้นำ นโยบายหลายอย่างจะถูกเลิกล้มไป แต่ก็ยังคงมีอีกมากมายที่ยังคงอยู่กับชีวิตชาวไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ศาสตราจารย์ ดร.แกมสุข นุ่มนนท์ ได้แสดงความเห็นไว้ในบทความเรื่อง “เมืองไทยยุคเชื่อผู้นำ” จากวารสารธรรมศาสตร์ เล่มที่ 1 ในตอนหนึ่งว่า “หลักการสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามคือ “ลัทธิผู้นำ” ทำนองเดียวกับ ฮิตเลอร์ และมุสโสลินี ซึ่งเรียกกันว่า ฟือเรอร์ ดูเซ่ โดยมีจอมพล ป.เป็นผู้สร้างแผนคิดแผน วางแผนการดำเนินนโยบายเป็นไปตามความเชื่อและความคิดของจอมพล ป. แต่เพียงผู้เดียว” (แกมสุข นุ่มนนท์, 2519:120)

เนื่องจากการขึ้นสู่อำนาจของจอมพลป.พิบูลสงครามมีสองช่วง และแต่ละช่วงก็มีผลต่อสภาพสังคมไม่เท่ากัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงแยกการกล่าวถึงบริบทออกเป็นสองช่วง ดังนี้

สภาพสังคมสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม(พ.ศ.2481-พ.ศ.2487)

เมื่อนายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม (ยศในขณะนั้น) เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ.2481 ต่อจากนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ตามรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ.2475 ของคณะราษฎรระบุว่า นายกรัฐมนตรีมีอำนาจสนับสนุนเต็มที่จากรัฐสภา ดังนั้นกิจการใด ๆ ในบ้านเมืองจึงเป็นอำนาจสิทธิ์ขาดที่นายกรัฐมนตรีจะเป็นผู้ตัดสินใจโดยความเห็นชอบจากรัฐสภา แต่เนื่องจาก จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีที่มาจากทหารและคุ้นเคยกับการปกครองที่ต้องทำตามผู้บังคับบัญชา ประกอบกับตัวท่านเองก็มีใจฝักใฝ่ไปในลัทธิแบบเผด็จการ ดังนั้นเมื่อก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งบริหารประเทศ ท่านจึงได้จัดระบบระเบียบใหม่ให้การเมืองการปกครองไทย โดยมีนโยบายในด้านต่างๆดังนี้

การเมืองในประเทศ

ภายหลังจากการรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นาน จอมพลป. พิบูลสงครามได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการเมืองหลายประการ แม้ว่ากากระทำในครั้งนี้จัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ แต่ก็สามารถทำได้โดยง่าย ทั้งนี้เนื่องจากชาวไทยส่วนใหญ่ยังมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของประชาธิปไตยไม่มากนัก ประกอบกับมีอำนาจทางการทหารอยู่ในมือ รัฐบาลชุดนี้จึงสามารถจัดการวางรูปแบบการปกครองประเทศได้ตามต้องการซึ่งการปฏิรูปการเมืองภายในประเทศนั้นปรากฏให้เห็นด้วยระเบียบซึ่งออกมาให้ประชาชนปฏิบัติตามโดยใช้วิธีการต่างๆคือ

การปลุกฝังลัทธิผู้นำ

ประชาชนชาวไทยในช่วงต้นปีพุทธศักราช 2485 ถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของ"ลัทธิผู้นำ" ภายใต้อำนาจ " ท่านนำไปทางไหน ฉันจะตามไปด้วย ขอร่วมบุญค้าชูช่วยท่านผู้นำชาติไทย

ด้วยความหวังและศรัทธา” โดยจอมพลป. พิบูลสงคราม เชื่อว่าจะสามารถทำให้ชาติไทยรอดพ้นภาวะวิกฤติในช่วงสงครามไปได้ จากแนวความคิดว่า หากไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มั่นคงให้คนไทยยึดเหนี่ยว เราอาจถูกวัฒนธรรมญี่ปุ่นครอบงำได้ เพราะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ประเทศไทยต้องติดต่อดูแลกับญี่ปุ่นอย่างใกล้ชิด และถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะให้ความยกย่องไทยในฐานะพันธมิตร แต่ในทางปฏิบัติแล้วเราต้องยอมเสียเปรียบญี่ปุ่นหลายประการ นับตั้งแต่การจำยอมเป็น “ประเทศทางผ่าน” โดยให้ญี่ปุ่นมาตั้งฐานทัพในประเทศ ยอมติดต่อดำขายด้วยโดยเป็นฝ่ายเสียเปรียบแบบซื้อแพง - ขายถูก และต้องลดค่าเงินบาทให้มีอัตราแลกเปลี่ยนเท่ากับเงินเยน เป็นต้น ซึ่งภาวะจำยอมดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นผู้นำประเทศของไทยจึงพยายามที่จะรักษาความมั่นคงของชาติไว้ด้วยการสร้างลัทธิผู้นำขึ้นมา

“ใจความสำคัญของลัทธิผู้นำ ก็คือ ประชาชนต้องมั่นใจในตัวผู้นำ ทุกสิ่งทีผู้นำเห็นว่าดี ว่าถูกต้องประชาชนก็ต้องเห็นว่าดี ว่าถูกต้องตามไปด้วย เมื่อผู้นำมีนโยบายอย่างไรประชาชนก็ปฏิบัติตามเช่นนั้นโดยไม่มีข้อโต้แย้ง” (ประจักษ์ศิลปาคม, 2520 : 67)

จุดสำคัญของรัฐบาลที่จะดำเนินนโยบายตามลัทธิผู้นำให้ได้ผล คือการโฆษณา และสรรเสริญความศักดิ์สิทธิ์ของท่านผู้นำ คนไทยทุกคนต้องยกย่องและรับคำสั่งจอมพลป.พิบูลสงคราม ในฐานะผู้นำ ตัวอย่างการใช้สื่อต่างๆในการปลุกฝังลัทธิเชื่อผู้นำมีหลายวิธี เช่น หนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับต้องลงคำขวัญสุดดีท่านผู้นำทุกวัน โดยแต่ละเล่มจะมีคำขวัญเฉพาะแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาโดยสรุปรวมก็คือโน้มน้าวใจประชาชนให้เชื่อมั่นใน ความเก่งกล้าสามารถของท่านผู้นำ เช่น ประมุขวัน ใช้คำขวัญ เชื่อผู้นำทำให้ชาติพ้นภัย และ ศรีกรุง ใช้คำขวัญ เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกสลาย (แถมสุข นุ่มนนท์, 2519:122)

แม้ในการโฆษณาจูงใจประชาชนด้วยคำขวัญนี้ รัฐบาลก็ยังคงใช้อำนาจเผด็จการในการสั่งให้หนังสือพิมพ์รายวันทุกฉบับต้องตีพิมพ์คำขวัญสุดดีท่านผู้นำทุกวันในหน้าแรก ถ้าวันใดไม่ตีพิมพ์ก็จะถูกสั่งปิดโดยไม่มีกำหนด นอกจากนี้ยังได้ออกพระราชบัญญัติ และกฎระเบียบต่างๆ ควบคุมการเสนอข่าวสารของสื่อมวลชนเช่นในปี พ.ศ.2484 รัฐบาลออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ โดยให้อำนาจเด็ดขาดในการวินิจฉัยเนื้อหาของข่าว และการตัดสินใจในการปิดโรงพิมพ์ของ

หนังสือพิมพ์ทุกฉบับแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งก็คือจอมพล ป.พิบูลสงครามนั่นเอง และเมื่อประเทศเข้าสู่ภาวะสงครามเมื่อต้นปี 2485 การดำเนินงานของหนังสือพิมพ์ทุกประเภท และข่าวการเมืองทุกชนิดต้องให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำลงพิมพ์ เพื่อให้มหาชนมีความคิดไปในแนวเดียวกัน ชาวส่วนใหญ่มาจากแหล่งข่าวรัฐบาลและฝ่ายญี่ปุ่น ห้ามลงข่าวที่เกี่ยวกับสัมพันธมิตร ในทางที่ตีอย่างเด็ดขาด ให้ลงข่าวเฉพาะทางเสียหาย (พรภิรมณ์ , 2516 : 69 – 83)

“บรรดาหนังสือพิมพ์จะผืนใจ หรือเต็มใจอย่างไรเป็นของที่ยากจะทราบ แต่ผลปรากฏว่า หนังสือพิมพ์ทุกฉบับที่ออกจำหน่ายในเวลานั้น ต่างพากันล้อมกรอบตีพิมพ์คำขวัญด้วยตัวโ้่ง กันอย่างพร้อมเพรียง และผู้อ่านก็คงจะพากันซึมซาบในความยิ่งใหญ่ของผู้นำกันคนละ มากบ้าง น้อยบ้าง” (แกมสุข นุ่มนนท์ , 2519 : 122)

นอกจากหนังสือพิมพ์แล้ว สื่อมวลชนที่เป็น “กระบอกเสียง” ให้รัฐบาลที่สำคัญในการสร้างชาติก็คือ วิทยุ ซึ่งในสมัยนั้นได้เกิดรายการสนทนาระหว่าง นายมัน ชูชาติ กับ นายคง รักไทย ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ ซึ่งภาษาและสำนวนที่ใช้จะ เน้นหนักในเรื่องของความรักชาติและความยิ่งใหญ่ของชาติไทย

นอกจากลัทธิผู้นำแล้ว จอมพลป.พิบูลสงคราม ยังได้สร้างลัทธิชาตินิยมขึ้นมา อีกลัทธิหนึ่ง โดยที่จอมพล ป.พิบูลสงครามคิดว่า ประชาชนคนไทยต้องมีวัฒนธรรมสูงในสายตา ชาวโลก เพราะจะช่วยให้ไม่ถูก “กลืนชาติ” จากประเทศนักล่าอาณานิคมทั้งหลาย โดยเฉพาะ ญี่ปุ่น ซึ่งกำลังเข้ามามีบทบาทกับประเทศไทยและประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในขณะนั้นมาก

ในสมัยนั้นลัทธิชาตินิยมได้ปรากฏเฟื่องฟูอย่างไม่เคยมีมาก่อน ด้วยความสามารถในการโน้มน้าวใจของรัฐบาล ซึ่งก็เช่นเดียวกับการเติบโตของลัทธิผู้นำ ที่ต้องอาศัยสื่อมวลชนในการโฆษณา และชักจูงประชาชน ดังได้ปรากฏว่ามีการใช้การสนทนาระหว่าง นายมัน ชูชาติ และ นายคง รักไทย ซึ่งจัดโดย นายสังข์ พัฒโนทัย และนายคงศักดิ์ คำศิริ เป็นเครื่องมือ ถ่ายทอดความคิด นโยบายของรัฐบาลตลอดจนทำการโฆษณาชวนเชื่อสู่ประชาชน

ทำเนียบรัฐบาลนี้ “มีลักษณะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อ ทำให้เกิดความซ้ำซากน่าเบื่อมากกว่า น่าเชื่อถือ....เป็นการโฆษณาที่ไม่ใคร่มี ศิลปะ” (ประจักษ์ วรรณมาตร, 2528 : 73)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามสร้างศรัทธาในตัวผู้นำและความภาคภูมิใจในเกียรติของชาติ โดยใช้จิตวิทยาการเมืองทุกรูปแบบที่ส่งผลต่อแผนการสร้างชาติ โดยเฉพาะการใช้จิตวิทยา การชักจูงใจมวลชน (mass suggestion) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะปรากฏชัดยิ่งขึ้นดังมีรายละเอียดในการวิเคราะห์บทต่อไป

การเมืองต่างประเทศ

แม้ว่าเหตุการณ์ภายในประเทศในช่วงปี พ.ศ. 2482 จะเข้าสู่ยุคทมิฬ ซึ่งแม้ดูภายนอกจะเงียบสงบเพราะผู้ต่อต้านส่วนใหญ่ถูกกำจัดให้ไปเป็นนักโทษ หรือลงโทษประหารชีวิต แต่กระแสคลื่นแห่งความไม่พอใจ ก็แผ่กระจายอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ยังมีสถานการณ์ที่บีบคั้นรัฐบาลจากภายนอกประเทศเพิ่มเข้ามาอีกเมื่อได้เกิดสงครามในทวีปยุโรป ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 โดยกองทัพเยอรมันได้เคลื่อนเข้าโจมตีโปแลนด์ สองวันถัดมา อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นพันธมิตรกับโปแลนด์ และเป็นผู้รับประกันเอกราชของโปแลนด์ ได้ประกาศสงครามกับเยอรมันเพื่อช่วยโปแลนด์ สงครามในครั้งนี้แรกเริ่มเรียกว่า “สงครามยุโรป” และต่อมาได้กลายเป็น “สงครามโลกครั้งที่สอง”

ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะรักษาความเป็นกลางโดยผูกมิตรกับนานาประเทศแล้วก็ตาม แต่เมื่อรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกาศนโยบายที่จะขยายกำลังกองทัพบก กองทัพเรือด้วยการสั่งซื้ออาวุธสงคราม มีการสั่งนำเข้าเรือดำน้ำจากประเทศอิตาลี และพิมพ์แผนที่โฆษณาแสดงดินแดนของไทยในอดีตที่ถูกครอบครองโดยไม่เป็นธรรมจากต่างชาติ แจกจ่ายให้กับประชาชน ส่งผลให้รัฐบาลของชาติมหาอำนาจจับตาดูพฤติกรรมของรัฐบาลไทยอย่างเพ่งเล็งเป็นพิเศษ ซึ่งกรณีนี้ทำให้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเวลาต่อมา

“เมื่อเกิดความระแวงเสียแล้ว ความสัมพันธ์ก็เปราะบางกระทบกระทั่งกันได้ง่าย”(ศ.ดร. แกมสุข นุ่มนนท์, สัมภาษณ์ 21 ธ.ค.2542) ดังนั้นถึงแม้ว่าไทยได้ลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกราน

กันกับอังกฤษและฝรั่งเศส ณ วังสวนกุหลาบ กรุงเทพมหานคร และสนธิสัญญาเกี่ยวกับการ
จำเรือสัมพันธไมตรี และการเคารพต่อบุรณภาพแห่งอาณาเขตของกันและกัน ระหว่างไทยกับ
ญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2482 ซึ่งในการลงนามสนธิสัญญาดังกล่าวประเทศ
ไทยได้ขอปรับปรุงเส้นเขตแดนระหว่างไทยกับอังกฤษซึ่งปกครองพม่าและกับฝรั่งเศสซึ่งปกครอง
อินโดจีน ซึ่งการยื่นข้อเสนอนี้เสี่ยงต่อการกระทบกระเทือนความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ปรากฏว่า
การเจรจากับอังกฤษผ่านพ้นไปด้วยดีแต่กับทางด้านฝรั่งเศสกลับไม่ยินยอมจึงเกิดเป็นกรณีพิพาท
ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสขึ้นจนกลายเป็นสงครามอินโดจีนในเวลาต่อมา สงครามอินโดจีนในครั้งนี้
ถึงจุดวิกฤต เมื่อฝรั่งเศสถึงกับทิ้งระเบิดโจมตีกรุงเทพมหานคร และเมืองต่างๆ ในวันที่ 28
พฤศจิกายน 2483 ทางรัฐบาลไทยได้โต้ตอบโดยการต่อสู้ แต่การสงครามก็ยังไม่ถึงจุดแตกหัก
ทางญี่ปุ่นก็ได้เสนอตัวเข้ามาเจรจาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทขอคืนแดนบางส่วนคืนจากฝรั่งเศสให้
สงครามอินโดจีนจึงสงบลงในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ.2484

วันที่ 7 ธันวาคม 2484 รัฐบาลญี่ปุ่นได้แจ้งให้ทางการไทยทราบว่า ประเทศญี่ปุ่นได้
ประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกาแล้ว แต่มิได้ถือว่าไทยเป็นศัตรู และมีความจำเป็นต้องขอ
เดินทางผ่านประเทศไทย ซึ่งในครั้งนั้นได้ถูกต่อต้านจากทางการไทยโดยอ้อมดังปรากฏในรายการ
สนทนาของ นายมัน และ นายคง ทางวิทยุกระจายเสียงประกาศให้ประชาชนต่อสู้ดังบทสนทนา
ที่ว่า

“ สถานการณ์บ้านเมืองเข้าที่คับขัน ประเทศไทยต้องรักษาความเป็นกลางโดยเคร่งครัด
ในระหว่างที่สงครามยุโรปขยายตัวออกไป หากมีผู้บุกรุกดินแดนไทย ประชาชนชาวไทยผู้รักชาติ
จะต้องทำการต่อสู้ ถ้าหากเพลี่ยงพล้ำ ก็ให้ทำลายสถานที่ราชการเสียเพื่อมิให้ข้าศึกยึดครอง” -
(ศศิ เสตะจันทร์, 2536 : 398)

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างทหาร, ประชาชนไทยกับทหารญี่ปุ่นที่ยกพลขึ้น
บก โดยที่ในขณะนั้นแม้ทางฝ่ายรัฐบาลเองก็ยังมีความคิดเห็นแตกเป็นสองกระแส คือ ฝ่ายหนึ่ง
ต้องการต่อสู้กับญี่ปุ่น ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นมิตรกับญี่ปุ่น ด้วยเหตุการณ์นี้เองทำให้ความขัด
แย้งในคณะรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่มีใครกล้าแสดงความคิดเห็นด้วยกับจอมพลป.
ออกมาโดยตรง แต่ก็มีการเคลื่อนไหวด้วยการสนับสนุนขบวนการใต้ดินซึ่งต่อต้านญี่ปุ่นที่เรียกว่า

“ขบวนการเสรีไทย” เกิดขึ้น ในที่สุดรัฐบาลไทยเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การที่จะต้องต่อสู้ กับกองทัพญี่ปุ่นก็เสียเลือดเนื้อคนไทยโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นจึงผ่อนผันให้ญี่ปุ่นเดินทางผ่านประเทศไทยได้ในวันที่ 8 ธันวาคม 2484 หลังจากนั้นยังมีสัญญาในการให้ความร่วมมือในการทำสงครามตามมาอีกหลายประการโดยมีเงื่อนไขว่า ญี่ปุ่นต้องเคารพเอกราชและอธิปไตยของไทย และเพื่อเป็นการยืนยันตลอดจนสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสนธิสัญญาการศึกษาสัญญาพันธมิตรระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ในวันที่ 21 ธันวาคม 2484 จึงได้มีการลงนามในสนธิสัญญาที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้ต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธรูปมหาณิรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกตที่คนไทยถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง

หลังจากรัฐบาลไทยตกลงยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นผ่าน ทางนโยบายต่างประเทศของไทยก็เปลี่ยนทิศทางไปจากเดิมกล่าวคือ ประเทศไทยภายใต้การตัดสินใจของ จอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีซึ่งได้มาบริหารราชการกระทรวงต่างประเทศโดยตรง ได้เปลี่ยนนโยบายเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่น เพราะขณะนั้นมหาอำนาจฝ่ายอักษะอันประกอบด้วย เยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่นกำลังมีชัยชนะในการรบ จึงทำให้มีแนวโน้มว่าจะเป็นผู้ชนะในสงครามทั้งหมด รัฐบาลไทยจึงคาดหวังว่าหากเข้ากับญี่ปุ่นเมื่อสงครามยุติลงก็จะทำให้สามารถเรียกดินแดนที่ไทยเสียไปคืนจากอังกฤษ ดังนั้นคณะรัฐบาลจึงเห็นชอบด้วยกับการประกาศสงครามกับฝ่ายอังกฤษและอเมริกาในวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2485 โดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้อ่านคำประกาศสงครามทางวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ

แต่นโยบายของรัฐบาลดังกล่าวก็ถูกคัดค้านจากข้าราชการ นักการเมือง และประชาชนบางส่วนทั้งในและนอกประเทศดังกล่าวมาแล้ว จนเกิดเป็นการเคลื่อนไหวคัดค้านรัฐบาลและรวมตัวกันเป็นขบวนการเสรีไทยในที่สุด ขบวนการเสรีไทยในประเทศโดยการนำของนายปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับเสรีไทยในต่างแดนภายใต้การนำของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันนี้เอง ที่เจรจาทำความตกลงกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยช่วยให้ไทยไม่ต้องรับภาระในการที่ฝ่ายอักษะพ่ายแพ้สงคราม และในวันที่ 15 สิงหาคม 2488 บทบาทของจอมพลป. พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรีก็ได้สิ้นสุดลงเป็นครั้งแรก

เศรษฐกิจ

การขึ้นสู่อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นอกจากจะนำความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองแล้ว ทางด้านเศรษฐกิจก็มีการเปลี่ยนแปลงมากมาย เพราะ จอมพล ป. ได้มีนโยบายทางด้านเศรษฐกิจที่ชัดเจน และมีเป้าหมายว่าประเทศไทยต้องเป็นเอกราชทางด้านเศรษฐกิจ ดังถ้อยแถลงที่ว่า "...ผมต้องการให้เดินนโยบายอย่างเข้มแข็ง มุ่งให้ชาติไทยได้เอกราชในทางเศรษฐกิจให้จงได้ ให้ไทยขาย 'ไทยซื้อ'" (แถมสุข นุ่มนนท์, 2521 : 45) นอกจากนี้ยังได้จัดการโอนกิจการการค้าของชาวต่างประเทศ หรืออุตสาหกรรมใหญ่ๆ ที่ชาวต่างประเทศเคยทำอยู่มาเป็นของรัฐ เช่น สัมปทาน ป่าไม้ เหมืองแร่ กิจการสาธารณูปโภค โรงงานยาสูบ โรงกลั่นน้ำมัน เป็นต้น รวมทั้งยังได้ส่งวนอาชีพต่างๆ ไว้ให้คนไทยอีกถึง 27 ชนิด มีการสนับสนุนให้ทำสวนครัว และเลี้ยงสัตว์เพื่อประโยชน์ของครอบครัว และช่วยพยุงเศรษฐกิจของประเทศ

เมื่อมีการประกาศสงครามในยุโรป สินค้านำเข้าต่างๆ ก็มีราคาสูงขึ้น ส่งผลกระทบต่อสินค้าที่ผลิตในประเทศด้วย ดังเป็นที่ปรากฏว่ามีพ่อค้าทำการกักตุนสินค้าเพื่อให้ขาดตลาด และนำออกมาขายในราคาแพง แม้ว่าทางรัฐบาลจะพยายามแก้ไขสถานการณ์ด้วยการประกาศตรึงราคาสินค้า เครื่องอุปโภคบริโภค เช่น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องดื่ม หมากพลู แต่ราคาสินค้าเหล่านี้ก็ยังคงสูงขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้รัฐบาลถูกโจมตีอย่างหนัก และเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่สอง สภาพเศรษฐกิจของไทยก็ทรุดตัวลงอีกเพราะต้องจำยอมทำตามสัญญาเอาเปรียบที่ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอมา ซึ่งเหตุที่ทำให้ไทยต้องทำตามข้อเสนอของญี่ปุ่นเนื่องจากคำขู่ว่า หากไทยไม่ยินยอมญี่ปุ่นจะไม่ยอมรับแลกคืนธนบัตรที่ทหารญี่ปุ่นนำเข้ามาใช้หลายล้านบาทในภาคเหนือและภาคใต้ของไทย นอกจากนั้นยังห้ามมิให้ไทยค้าขายกับประเทศใด นอกจากญี่ปุ่นและดินแดนที่ญี่ปุ่นยึดครอง ไทยจึงต้องใช้จ่ายเงินทั้งในการพาณิชย์และไม่ใช้การพาณิชย์กับญี่ปุ่นเป็นเงินเยนทั้งหมด ซึ่งหมายถึงอธิปไตยทางเศรษฐกิจของไทยอยู่ในมือญี่ปุ่นนั่นเอง (แถมสุข นุ่มนนท์, 2522 : 178) ภาวะเศรษฐกิจในช่วงนั้นตกต่ำมาก เกิดภาวะเงินเฟ้อ และขาดแคลนสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค ประชาชนได้รับความเดือดร้อนมาก

สังคม

เนื่องจากนโยบายหลักที่ จอมพลป. พิบูลสงครามนำมาใช้เปลี่ยนแปลงสังคมไทย ก็คือ “นโยบายสร้างชาติ” ซึ่งเป็นไปตามที่ว่า

“...การสร้างชาติมีความหมายกว้างใหญ่ไพศาล เริ่มแต่ประชากรของชาติจะต้องสร้างตัวของตนเองให้เป็นพลเมืองดีขึ้นมาก่อน กล่าวคือ มีวัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำมาหากินดี เหล่านี้เป็นต้น เมื่อพลเมืองทุกคนมีสภาพเป็นดังกล่าวนี้อแล้ว ชาติก็ย่อมจะเป็นหน่วยรวมที่มั่งคั่งสมบูรณ์ ประชาชนก็สามารถช่วยกันประกอบงานส่วนกลางของชาติ ให้วัฒนาถาวรรุ่งเรืองต่อไปได้อย่างไม่ต้องสงสัย”(อ้างถึงใน ประชารัตน์ บูรณมาตร์, 2520: 166)

ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะนำพาประเทศไทยไปสู่ความยิ่งใหญ่และสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ “การมี วัฒนธรรมดี” ดังนั้นสิ่งที่จำเป็นที่สุดก็คือการสร้างวัฒนธรรมไทยอย่างเร่งด่วนและจริงจัง การสร้างชาตินี้มีการดำเนินการแบบมีขั้นตอน โดยในช่วงแรกนับจากจอมพลป. เริ่มขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี ในปลายปี พ.ศ. 2481 จนถึงเมื่อประเทศไทยเข้าร่วมสงครามมหาเอเชียบูรพา ในต้นปี 2485 เป็น “การปฏิวัติวัฒนธรรมแบบอ่อน” และในช่วงหลังนับจากเมืองไทยเข้าสู่สภาวะสงคราม จนกระทั่งเมื่อจอมพลป. พิบูลสงคราม ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในกลางปี พ.ศ. 2487 เป็นการ “ปฏิวัติวัฒนธรรมแบบแข็ง”

การปฏิวัติวัฒนธรรมแบบอ่อน หมายถึงการปลูกและกระตุ้นเตือนความสำนึกของประชาชนไทย ให้รู้สึกว่าตนกำลังในสังคม สยามใหม่ที่ยิ่งใหญ่ขึ้นและเป็นอารยะกว่าเดิม รัฐบาลมีวิธีการทำให้คนในสังคมตระหนักว่า มีการเปลี่ยนแปลงมีการปรับปรุง เครื่องมือที่รัฐบาลใช้ในแผนปฏิวัติวัฒนธรรมในระยะแรกนี้คือ “รัฐนิยม” ซึ่งเป็นเสมือนบรรทัดฐานที่จะบอกประชาชนว่าควรจะทำปฏิบัติตนอย่างไร

“รัฐนิยม” ในความหมายของรัฐบาลจอมพลป. นั้น กำหนดว่าเป็นมติของรัฐที่ ตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชน เป็นประเพณีนิยมประจำชาติ ซึ่งในสมัยของรัฐบาล

จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ได้เกิดรัฐธรรมนูญจำนวน 12 ฉบับ (เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2482 – มกราคม 2484) โดยที่รัฐบาลโฆษณาระเบียบรัฐธรรมนูญเป็นครั้งคราว และมอบประเด็นความต้องการที่จะมีรัฐธรรมนูญแต่ละอย่าง ให้คณะกรรมการไปพิจารณาในการร่างให้เหมาะสม และรัดกุม กรรมการนี้เรียกว่า “คณะกรรมการรัฐธรรมนูญ” มีหลวงวิจิตรวาทการเป็นประธาน (เนื้อหาของรัฐธรรมนูญ ปรากฏรายละเอียดในภาคผนวก ข. ท้ายเล่ม)

การปฏิวัติวัฒนธรรมแบบแข็ง คือการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มใช้อำนาจเผด็จการมาบังคับประชาชนให้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมใหม่ เมื่อไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง ช่วงต้นปี 2485 โดยใช้อิทธิพลเข้าไปแทรกแซงและครอบงำการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างไม่มีขอบเขต “รัฐบาลเข้าไปก้าวร้าวแม้กระทั่งชีวิตส่วนตัว เรื่องครอบครัว เคหะสถาน บ้านช่อง แล้วยังมากำหนดวิถีชีวิตของประชาชนว่า จะต้องเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ทุกเรื่อง ทั้งการเมือง สังคม เศรษฐกิจ (ศ.ดร.ถนอมสุข นุ่มนนท์, สัมภาษณ์ 12 ธันวาคม 2542) เครื่องมือที่สำคัญในการสร้างชาติอีกอันหนึ่งของรัฐบาลก็คือ “สภาวัฒน-ธรรมแห่งชาติ” ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ขึ้นซึ่งปรากฏว่างานสร้างชาติของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติและคำประกาศตามมติคณะรัฐมนตรีเรื่องวัฒนธรรมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชาติไทยมากมาย

การพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยแรกของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป.พิบูลสงครามได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 ทั้งนี้มีผู้สันนิษฐานว่า อาจจะมีสาเหตุมาจากความกดดันต่างๆ ทั้งทางญี่ปุ่นและฝ่ายตรงข้าม คือ นายปรีดี พนมยงค์ ที่ได้พยายามโค่นล้มรัฐบาลของจอมพลป. พิบูลสงคราม หรืออีกอย่างหนึ่งก็คืออาจเป็นการทดสอบว่าประชาชนยังสนับสนุนรัฐบาลอยู่หรือไม่ แต่ในที่สุดท่านก็เปลี่ยนใจ โดยประกาศแก่ชาวทางวิทยุกระจายเสียงว่ามีได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

ในขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม กำลังสนใจที่จะตั้งจังหวัดเพชรบูรณ์เป็นนครหลวงแห่งใหม่ และตั้งพระพุทธรูปี่ มณฑลที่จังหวัดสระบุรี เพื่อเทิดทูนพระพุทธรูศาสนา จึงได้ตราพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พุทธศักราช 2487 และพระราชกำหนดสร้างพระพุทธรูปี่มณฑล พุทธศักราช 2487 ขึ้น

ดังนั้นเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พุทธศักราช 2487 ต่อสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณา ซึ่งปรากฏว่าสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้ รัฐบาลแพ้วเสียงโหวต และในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2487 รัฐบาลก็ได้แพ้วเสียงโหวตในการเสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดสร้าง พระพุทธบรมมณฑล พุทธศักราช 2487 ดังนั้นจอมพล ป.พิบูลสงคราม จึงต้องลาออกจาก ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นได้แต่งตั้ง นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีคนใหม่ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2487 อำนาจทางการเมืองใน ฐานะนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป.พิบูลสงครามช่วงแรกจึงได้สิ้นสุดลงตั้งแต่นั้น

หลังจากสิ้นสุดรัฐบาล จอมพลป.พิบูลสงคราม ในช่วงแรก รัฐบาลสมัยต่อมาภายใต้ การนำของนายควง อภัยวงศ์ ได้ปรับเปลี่ยนระบบเดิมๆของรัฐบาลเก่าหลายประการ เช่นได้ประกาศยกเลิกนิสัยประจำชาติไทย 14 ข้อ ที่เรียกว่า วิถีกรรมของชาติ แม้รัฐบาลจะไม่ออกประกาศเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญทั้ง 12 ฉบับ แต่ก็ต้องถือว่าเป็นการยกเลิกไปโดยปริยาย นอกจากนี้ นายควง อภัยวงศ์ ยังได้อนุญาตให้กลับไปใช้วิธีเขียนภาษาไทยแบบดั้งเดิม รวมถึงการคืนบรรดาศักดิ์ให้กับข้าราชการ และนิรโทษกรรมแก่ผู้ที่ได้กระทำความผิดฐานกบฏและ ก่อจลาจลในสมัยรัฐบาลที่ผ่านมาทั้งหมด

การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ นายควง อภัยวงศ์ ในครั้งนี้ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการ “ขัดตาทัพ” เพื่อรอผู้ที่เหมาะสมกว่าซึ่งในที่นี้ก็คือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าเสรีไทย ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ที่ลอนดอนมาบริหารประเทศต่อไป ดังนั้นเมื่อญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้ใน สงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2484 นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จ ราชการแทนพระองค์จึงได้ออกประกาศว่า การที่ประเทศไทยประกาศสงคราม กับฝ่ายสัมพันธมิตร นั้นถือเป็นโมฆะ เนื่องจากต้องทำตามเงื่อนไขของญี่ปุ่นเพื่อเอาตัวรอด ประกอบกับการ ที่ไทยมีขบวนการ “เสรีไทย” ซึ่งทำงานใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นตลอดระยะเวลาที่เกิดสงคราม ส่งผลให้ไทยรอดพ้นจากสถานะประเทศฝ่ายแพ้สงคราม ทันที้ที่รัฐบาลออกประกาศว่าสงครามกับ สัมพันธมิตรเป็นโมฆะ นายควง อภัยวงศ์ได้ส่งต่อตำแหน่งนายกรัฐมนตรีให้นายทวี บุญยเกษตร และ

หลังจากนั้นไม่นาน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็กลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยได้ทำประโยชน์ยิ่งใหญ่ให้กับประเทศชาติหลายประการ ประการแรกคือการลงนามในความตกลงสมบูรณแบบ ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการอยู่ใต้อารักขาของอังกฤษ ต่อมาจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม ส่งผลให้เริ่มมีการจับกุมอาชญากรรมสงครามซึ่งในจำนวนนี้มีทั้งจอมพล ป.พิบูลสงคราม และหลวงวิจิตรวาทการรวมอยู่ด้วย แต่ต่อมาศาลฎีกาได้ตัดสินยกฟ้องคดีอาชญากรรมสงคราม และปลดปล่อยผู้ต้องหาทุกคนด้วยเหตุผลที่ว่า กฎหมายอาชญากรรม เป็นกฎหมายที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ไม่มีผลบังคับย้อนหลัง เมื่อบ้านเมืองรอดพ้นจากภาวะประเทศแพ้สงครามแล้ว ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช จึงได้ประกาศยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ผลการเลือกตั้งในครั้งนั้นปรากฏว่า นายควง อภัยวงศ์ ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งแต่ก็ต้องลาออกหลังจากบริหารราชการได้เพียง 45 วัน เนื่องจากการแพ้สงครามในเสี่ยงในสภาผู้แทนราษฎร

นายกรัฐมนตรีคนต่อมาคือ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 แทนฉบับปีพุทธศักราช 2475 ในปี 2489 นี้ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้นในประวัติศาสตร์ไทยอีกครั้ง นั่นคือการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในวันที่ 9 มิถุนายน 2489 นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เข้ารับตำแหน่งแทน แต่เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้ไม่สามารถคลี่คลายปัญหากรณีสวรรคตได้ และประกอกับถูกกดดันที่ไม่สามารถแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจตกต่ำต่อเนื่อง มาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สองให้ลุ่ลงลงไปได้รวมทั้งได้เกิดปัญหาการคอร์รัปชันอย่างมากภายในวงราชการ ดังนั้นในรัฐบาลของพลเรือตรีถวัลย์ จึงถูกทำรัฐประหารโดยคณะนายทหารอันประกอบด้วย จอมพล ป. พิบูลสงคราม พลโทผิน - ชุณหะวัณ นาวาอากาศเอกกาจ กาจสงคราม เป็นหัวหน้า ทำการยึดอำนาจ และได้แต่งตั้งให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ต่อมคณะรัฐประหารมีความประสงค์ ที่จะให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ขอให้นายควง อภัยวงศ์ลาออก ดังนั้น จอมพลป.พิบูลสงคราม จึงได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2491 และอยู่ในตำแหน่งนี้เป็นเวลา 9 ปีเศษ จนถึงวันที่ 16 กันยายน 2500

สภาพสังคมสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงที่ 2 (พ.ศ.2491-พ.ศ.2500)

การกลับมาสู่อำนาจในครั้งที่สองของจอมพล ป. พิบูลสงครามมีบทเรียนหลายประการจากครั้งก่อน ที่ทำให้ท่านปกครองประเทศอย่างระมัดระวังในการใช้อำนาจมากขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ยังคงสานต่อนโยบายบางอย่าง เช่น การฟื้นฟูสภาพวัฒนธรรม โดยเรียกคณะกรรมการชุดเก่ากลับมาดำรงตำแหน่ง ดังนั้นสภาพวัฒนธรรมจึงเริ่มกลับมามีบทบาทต่อสังคมไทยอีกครั้ง ในนามของกระทรวงวัฒนธรรมโดยนอกจากจะดูแลด้านวัฒนธรรมแล้วยังได้มีบทบาทในการให้ความรู้บางประการแก่ประชาชนในรูปของการอบรม เช่นการให้ความรู้ด้านกฎหมาย โดยตั้งสำนักงานแนะนำกฎหมาย และประνομข้อพิพาทที่มีตำรากฎหมาย และตัวอย่างคำพิพากษาของศาลฎีกาในคดีต่างๆไว้ให้ประชาชนได้ศึกษา ที่สำคัญที่สุดคือ การเผยแพร่วัฒนธรรมด้วยวิธีต่างๆ เช่นจัดกระทรวงวัฒนธรรมเคลื่อนที่นำละครไปแสดงตามสถานที่ต่างๆ โดยใช้ผู้แสดงจากกรมศิลปากร การฉายภาพยนตร์เร่ไปตามที่ต่างๆและจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ให้ประชาชนได้ค้นคว้าหาความรู้ การปฏิบัติดังกล่าวได้ผลดีมาก ประชาชนให้ความสนใจมากกว่าที่จะสื่อสารด้วยการพูดอย่างเดียว งานของสภาพวัฒนธรรมนี้รวมไปถึงการฟื้นฟูระบบชาตินิยมให้เติบโตและเฟื่องฟูในสังคมไทยอีกครั้งหนึ่งด้วย

การปฏิวัติและรัฐประหารเพื่อโค่นล้มรัฐบาล

นับตั้งแต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำการรัฐประหารในครั้งที่สองและกลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2491 จนถึงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 ได้เกิดปัญหาการเมืองภายในประเทศขึ้นหลายครั้ง ทั้งความขัดแย้งของผู้ก่อการและนักการเมืองฝ่ายค้าน ทำให้เกิดความพยายามในการแย่งชิงอำนาจในทุกรูปแบบดังปรากฏว่าในช่วงระยะเวลา 9 ปีเศษนี้ ได้มีการปฏิวัติและรัฐประหารขึ้นถึงแปดครั้งโดยแต่ละครั้งก็มีความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกัน

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงดำรงตำแหน่งครั้งที่สองนี้ ได้ผ่านการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้งจนอาจกล่าวได้ว่ามีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวความคิด

ในการบริหารประเทศของ จอมพล ป. มากมาย ถึงแม้ว่าจะมีปฏิปักษ์ทางการเมืองหลากหลาย แต่จอมพลป.พิบูลสงคราม ก็สามารถควบคุมสถานการณ์บ้านเมืองไว้ได้โดยการใช้วิธีการที่เด็ดขาดและรุนแรงกับผู้ก่อความไม่สงบ และออกคำสั่งห้ามข้าราชการพลเรือนไม่ให้แสดงความคิดเห็นตำหนิฝ่ายบริหาร รวมทั้งยังจำกัดสิทธิเสรีภาพในการเสนอข่าวของสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์อีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่นับได้ว่าเป็นชนวนในการโค่นล้มรัฐบาลชุดนี้อีกประการหนึ่งนั่นคือ “ความทุจริตในวงราชการ” ซึ่งมีมาตั้งแต่ในสมัยรัฐบาลก่อน และมีมากขึ้นในยุคที่จอมพล ป. กลับมาดำรงตำแหน่งในครั้งที่สองนี้ และถึงแม้ว่าทางอธิบดีกรมตำรวจในสมัยนั้นคือ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความเด็ดขาดและเข้มงวดมาก พยายามที่จะปราบปรามและวางมาตรการต่างๆ ที่จะแก้ปัญหานี้ เช่นร่วมมือกับทางสำนักงานข้าราชการพลเรือน ได้ออกระเบียบคุ้มครองผู้กล่าวโทษข้าราชการที่ทุจริต โดยช่วยปกปิดชื่อไว้เป็นความลับ แต่ดูเหมือนว่าจะไม่สามารถลดอัตราความทุจริตในวงราชการให้ลดลงเลย เหตุอีกประการหนึ่งที่บั่นทอนเสถียรภาพของรัฐบาลได้ดีไม่น้อยไปกว่าปัญหาการคอร์รัปชันก็คือ ภัยจากคอมมิวนิสต์ เนื่องจากในช่วงนั้นลัทธิคอมมิวนิสต์กำลังก่อตัวในประเทศจีน ทำให้เกิดสงครามระหว่างฝ่ายรัฐบาลจีนและฝ่ายคอมมิวนิสต์ รวมทั้งทางฝ่ายคอมมิวนิสต์ยังมีความพยายามที่จะขยายอำนาจมาสู่ภูมิภาคในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยการแทรกแซง เข้ามายังประเทศต่างๆ เช่น ลาว เขมร เวียดนามและไทย ทำให้เกิดปะทะกันกับฝ่ายรัฐบาลอยู่เนืองๆ ประกอบกับข้าราชการไทยในสมัยนั้นยังนิยมรับสินบน จึงเป็นเหตุให้ลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาสู่ประเทศไทยได้โดยง่ายทำให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพ ดังนั้นรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง โดยออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2495 ส่งผลให้เกิดการจับกุมผู้ต้องสงสัยครั้งใหญ่ แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาที่เกิดจากภัยคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยก็ไม่ลดลง และเนื่องจากรัฐบาล จอมพล ป. ให้ความสำคัญกับการปราบปรามคอมมิวนิสต์มากจนได้รับยกย่องว่า “เป็นผู้นำในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่แข็งแกร่งที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” (ประจักษ์ วรรณมาตร์, 2520:66) จึงทำให้การปกครองประเทศย่อหย่อนดังปรากฏว่าได้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมายเช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจากการทุจริตในวงราชการ และขาดการส่งเสริมการส่งออกสินค้าเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นรายได้หลักของประเทศ รวมทั้งสร้างความกดดันให้กับประชาชนด้วยการเรียกเก็บภาษีที่ไม่เป็นธรรม เมื่อเกิดความตึงเครียดในด้านต่างๆ มาก ๆ เข้า

ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจที่เข้าสู่ขั้นวิกฤติเป็นเหตุให้คณะรัฐประหารซึ่งนำโดย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เข้ายึดอำนาจในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500

ประวัติของหลวงวิจิตรวาทการตั้งแต่ช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึง พ.ศ.2500

ย้อนอดีตไปในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประมาณปีพุทธศักราช 2467 นายกิมเหลียง วัฒนปฤดา ข้าราชการประจำกระทรวงการต่างประเทศ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิจิตรวาทการ พร้อมกับได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเลขานุการประจำสถานทูตในกรุงปารีส ต่อมาในปีพุทธศักราช 2469 จึงย้ายจากปารีสไปลอนดอน เนื่องจากได้ใช้ชีวิตในต่างประเทศในแวดวงนักการทูต โดยรับหน้าที่สำคัญในการร่างหนังสือและทำรายงานการประชุมต่างๆ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้ทางภาษาไทยดีมากกว่าการที่ได้เคยเล่าเรียนทางปริยัติธรรมเมื่อครั้งอยู่ในเทศสมณะและสามารถใช้ภาษาต่างประเทศได้อย่างดีเยี่ยม ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวบวกกับความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งยวดจึงทำให้เจริญก้าวหน้าในวงราชการไปตามลำดับ และจากการที่ท่านได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมในระดับประเทศและระดับโลกที่สำคัญๆ มาเป็นเวลาหลายปี ท่านจึงได้สั่งสมประสบการณ์ในเรื่องของการเมืองและการใช้วาทศิลป์ในการโน้มน้าวใจและการเจรจาต่อรองมากมาย และในช่วงเวลาที่หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้ชีวิตในต่างประเทศนั้น ได้คุ้นเคยกับนักเรียนไทยที่เดินทางไปศึกษาต่อทั้งในปารีส และลอนดอนหลายคนด้วยกัน และหนึ่งในจำนวนนั้น ก็คือ นายแปลก ชีตตะสังคะ ซึ่งต่อมาก็คือจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั่นเอง

หลังได้รับราชทินนามเป็น "หลวงวิจิตรวาทการ" ในปีพุทธศักราช 2467 ขณะรับราชการเป็นเลขานุการอยู่ในสถานทูต ณ กรุงปารีสแล้ว ในปีพ.ศ.2469 จึงย้ายไปเป็นเลขานุการประจำสถานทูตไทยในประเทศอังกฤษเป็นระยะเวลาสั้นๆ จากนั้นก็ถูกเรียกตัวมารับราชการที่กรุงเทพฯ ซึ่งก็มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งหลายครั้งจนกระทั่งลาออกจากราชการด้วยเหตุผลส่วนตัว เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2475 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานนัก

อาชีพหลังลาออกจากราชการครั้งแรกของท่านนี้คือ "นักหนังสือพิมพ์" โดยก่อนหน้านี้นี้ท่านได้เขียนต้นฉบับที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองให้กับหนังสือพิมพ์ "ไทยใหม่"

มาระยะหนึ่งแล้ว และจากบทความในหน้าหนังสือพิมพ์นี้เอง นับได้ว่าท่านเริ่มเข้าสู่แวดวงการเมืองในฐานะผู้วิจารณ์ และบทความทั้งหลายก็ส่งผลให้ท่านเป็นที่รู้จักของประชาชนโดยทางอ้อมอีกด้วย สิ่งเหล่านี้จะเป็นฐานสำหรับการสร้างความนิยม และความเชื่อถือให้กับประชาชนได้ในระดับหนึ่งทีเดียว แต่เนื่องจากหลววจิตรวาทการเป็นที่คุ้นเคยของบุคคลสำคัญในคณะราษฎรหลายคนเพราะเคยเป็นมิตรสหายกันมาตั้งแต่ครั้งอยู่ต่างประเทศดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่งผลให้ท่านถูกชักชวนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศอีกครั้ง โดยกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่ง “เจ้ากรมประกาศิต” กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งก็คือกรมพิธีการทูตในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังรับหน้าที่เป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

ในปีพ.ศ.2477 หลววจิตรวาทการได้รับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรด้วยเหตุผลทางการเมืองบางประการ เพราะคนที่เตรียมไว้สำหรับตำแหน่งนี้แต่เดิมเป็นอีกคนหนึ่งแต่เนื่องจากในขณะนั้น จอมพล ป.พิบูลสงคราม เห็นถึงความสำคัญของการหล่อหลอมคนในชาติด้วยวัฒนธรรม จึงได้ตัดสินใจเลือกใช้คนที่เชื่อมั่นว่าจะสามารถปฏิบัติตามนโยบายได้อย่างไม่บิดพลิ้ว และเป็นคนที่ไว้ใจได้เข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่สำคัญนี้ หลววจิตรวาทการจึงได้เป็นอธิบดีกรมศิลปากรคนแรกท่ามกลางความเห็นชอบของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ แต่ในขณะเดียวกันนั้นก็เป็นที่ไม่พอใจของฝ่ายที่ถูกเตรียมให้ขึ้นมารับตำแหน่งเช่นเดียวกัน

ในช่วงเวลาประมาณ 8 ปี (พ.ศ.2477-2484) ที่หลววจิตรวาทการรับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรนี้ท่านได้รับมอบหมายให้ทำการ “ปลุกต้นรักชาติ” โดยผ่านทางละครซึ่งในแต่ละเรื่องนั้นแม้จะมีรายละเอียดแตกต่างกันไป แต่ส่วนใหญ่ก็มีจุดยืนหลักเหมือนกันคือ “ต้องการให้ประชาชน มีความรักความภาคภูมิใจในความเป็นไทยและพร้อมที่จะสละแม้ชีวิตเพื่อชาติ” (ผศ. ประอรรถรัตน์ ตั้งกิตติภาภรณ์ (บูรณมาตร์) ,สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2543)

การปลุกฝังความรักชาตินี้ ท่านไม่เพียงแต่จะทำให้กับประชาชนเท่านั้น แม้ในครอบครัวของท่านเองท่านยังปลุกฝังความคิดนี้ให้กับบุตรธิดาอีกด้วย ดังในตอนหนึ่งของการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้เดินทางไปพบคุณวิจิตรา รังสิยานนท์ (วิจิตรวาทการ) ซึ่งเป็นธิดาคนเดียวของท่านนั้น

คุณวิจิตรฯได้เล่าให้ฟังว่า

“ความรักชาติและความภาคภูมิใจในความเป็นไทยของท่านนั้นมีมานานแล้ว มิใช่เพิ่ง จะมานิยมเอาในสมัยที่ จอมพลป. เรื่องอำนาจ แต่ท่านเป็นมาก่อนและมักจะสอนลูกๆ อยู่เสมอว่า อัยอาายที่เราเป็นคนไทย เพราะไทยเราก็มีสิ่งดีๆที่น่าภูมิใจหลายอย่าง เช่นกิริยามารยาทที่นุ่มนวลแบบไทยๆ.....เมื่อไปอยู่ต่างประเทศก็สอนไม่ให้เห่อฝรั่งแต่ควรปฏิบัติตนอย่าง คนไทยที่มีกิริยามารยาทดี แต่งกายเรียบร้อยถูกกาลเทศะ แม้จะอยู่ในบ้านพักชุกต ก็ต้องแต่งตัว ให้เรียบร้อย จะมาแต่งตัวตามสบาย ลากรองเท้าแตะไม่ได้ เมื่อมีใครไปมาหาสู่จะได้พร้อมต้อนรับ ตลอด...ให้ฝรั่งทั้งในความเป็นไทยของเรา สมัยก่อนใครๆก็คิดว่าเป็นลูกชุกตแสนสบาย แต่ลูกบ้านนี้เวลามีงานเลี้ยงที่ทำเนียบชุกต..ต้องมีหน้าที่เดินโต๊ะเสิร์ฟอาหารนะคะ”(คุณวิจิตรฯ รังสิยานนท์, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2543)

อาจจะเป็นด้วยเหตุที่ท่านมีความซาบซึ้งในความเป็นชาตินิยมเป็นอย่างดี ดังนั้นเมื่อได้รับนโยบายให้ “ปลุกตื่นรักชาติ” ท่านจึงทำได้ดีและประสบผลสำเร็จมากจนได้รับความไว้วางใจแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีลอยอีกหนึ่งตำแหน่งในปี พ.ศ. 2483 รวมทั้ง “เป็นประธานการกรรมการอีกหลายหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านของการสร้างชาติ และ วัฒนธรรมใหม่ เช่น ประธานรัฐนิยม ประธานกรรมการวิทยุกระจายเสียง เป็นต้น นอกจากนั้น หลวงวิจิตรวาทการยังเป็นผู้ที่ จอมพลป. พิบูลสงคราม ไว้วางใจ และเชื่อถือในคำปรึกษา อยู่มาก

ในปีพุทธศักราช 2484 เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้น ส่งผลให้ประเทศไทยก้าวสู่ภาวะวิกฤติที่อาจเพลี่ยงพล้ำ เสียเปรียบญี่ปุ่นได้หากไม่มีผู้สามารถเจรจาประสานงานระหว่าง ฝ่ายไทยและญี่ปุ่น โดยผู้้นั้นต้องมีคุณสมบัติที่มีความรอบรู้ด้านการเมืองระหว่างประเทศ และมีความสามารถในการต่อรอง และเนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว จึงได้ถูกย้ายไปเป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงการต่างประเทศ และเมื่อนายดิเรก ชัยนาม ซึ่งมีตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอยู่ขณะนั้น ถูกย้ายไปเป็น เอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศญี่ปุ่น หลวงวิจิตรวาทการจึงได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ กระทรวงการต่างประเทศด้วยเหตุผลทางการเมืองเช่นเดียวกันกับครั้งก่อนๆที่ผ่านมา

ซึ่งการดำรงตำแหน่งนี้ ดำเนินไปจนเกือบสิ้นสุดสงคราม จนกระทั่งเมื่อสงครามอยู่ในขั้นรุนแรง และ ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายเสียเปรียบในวันที่ 14 ตุลาคม 2486 จึงได้มีการเปลี่ยนตัวเอกอัครราชทูตไทย ประจำญี่ปุ่นจากนายดิเรก ชัยนาม เป็นหลวงวิจิตรวาทการโดยการอาสาของท่านเอง

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงและปรากฏว่าญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในวันที่ 15 สิงหาคม 2488 หลวงวิจิตรวาทการตกเป็นผู้ต้องหาอาชญากรรมสงครามและถูกออกหมายจับในประเทศญี่ปุ่น และถูกจับกุมอยู่ระยะหนึ่ง เมื่อพ้นจากคดีและถูกปล่อยตัวแล้ว ปรากฏว่าต้องพ้นจาก ตำแหน่งทางราชการ ด้วย ท่านจึงได้ใช้เวลาในช่วงนี้ในการเขียนหนังสือ จนกระทั่งเมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงครามกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สองได้ประมาณสองปี จึงได้ชักชวนให้หลวงวิจิตรวาทการมาทำงานราชการอีกครั้ง โดยรับตำแหน่งเป็นผู้ประสานกิจการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโยกย้ายไปตามกระทรวงอื่นๆ อีกสองตำแหน่งคือ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (พ.ศ.2494) และในปีต่อมาจึงย้ายไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจเป็นเวลาไม่นานนัก จากนั้นจึงไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำประเทศอินเดีย และสวีเดนและแลนด์ที่ละประมาณหนึ่งปี พร้อมกับตำแหน่งอัครราชทูตประจำยูโกสลาเวีย และออสเตรเลียไปพร้อม ๆ กันถึงสามประเทศ จนกระทั่งเดือนตุลาคม 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ชักชวนให้หลวงวิจิตรวาทการร่วมมือในการปฏิวัติโค่นล้มอำนาจจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยวางแผนกันที่ประเทศอังกฤษ และสามารถปฏิวัติยึดอำนาจได้เป็นผลสำเร็จ

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2501 หลวงวิจิตรวาทการ ได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง ในฐานะปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี และตำแหน่งอื่นๆอีกหลายตำแหน่ง

จากปริบทที่รวบรวมมาทั้งหมดนี้จะเห็นว่า ในสมัยที่จอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น บ้านเมืองอยู่ในภาวะของการปรับตัวในทุกๆด้าน และประชาชนก็ยังสับสนกับการปกครองแบบใหม่ จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงใช้อำนาจเผด็จการในการดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง พร้อมทั้งความพยายามสร้างค่านิยมใหม่ๆให้กับคนไทย โดยผ่านสื่อต่างๆ ทั้งทางวิทยุกระจายเสียง หนังสือพิมพ์ และละคร ในงานวิจัยเรื่องนี้จะเลือกวิเคราะห์การสื่อสารที่ผ่านบทละคร เพื่อนำมาหาคำตอบสำหรับคำถามนำวิจัยต่อไป

4.2 วิเคราะห์บทละคร

ละคร 5 เรื่องที่ได้รับการดูแลที่ได้รับการคัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิได้แก่ เลือดสุพรรณ ราชมนู เจ้าหญิงแสนหวี น่านเจ้า และ อานุกาพพ้อขุนรามคำแหง ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์โดยใช้กรอบความคิด (framework) ที่มาจากทฤษฎีองค์ประกอบละคร Tragedy ของ Aristotle & Berger ดังนี้คือ โครงเรื่อง ตัวละคร บท ฉากที่ปรากฏเป็นภาพ ความคิด ดนตรี รวมทั้งใช้แนวคิดการจัดกลุ่มข้อความแบบ Cluster Analysis ผนวกกับการหาค่าความถี่ในการใช้ถ้อยคำ

เรื่องที่ 1 เลือดสุพรรณ

เลือดสุพรรณ เป็นละครที่แต่งและแสดงเมื่อปี พ.ศ. 2479 ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องแรกของละครเรื่องยาว และเป็นเรื่องที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดเรื่องหนึ่ง การวิเคราะห์องค์ประกอบละครตามประเภทที่อริสโตเติลได้แบ่งไว้ จะช่วยให้เราค้นพบกลวิธีในการสื่อสารของหลวงวิจิตรวาทการได้ ดังนี้

โครงเรื่อง (Plot)

หลวงวิจิตรวาทการได้สร้างเค้าโครงเรื่องโดยมีจุดเริ่มต้นจากเสี้ยวเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ตอนที่ไทยทำสงครามกับพม่า และเชื่อมโยงถึงความจริงที่ว่า ไทยกับพม่าซึ่งเป็นคู่สงครามกัน จากความขัดแย้งของไทยและพม่านี้เอง หลวงวิจิตรวาทการได้สร้างเหตุการณ์และรายละเอียดต่างๆ เป็นเรื่องราวของความรักระหว่างมังราย และดวงจันทร์ซึ่งเป็นคู่รักต่างเชื้อชาติซึ่งความขัดแย้งระหว่างชาติทำให้ความรักของทั้งคู่ ต้องกลายเป็นโศกนาฏกรรม เมื่อมังรายตัดสินใจช่วยหญิงคนรักและเฉลยชาวไทยจนต้องโทษประหาร ส่วนดวงจันทร์เมื่อสิ้นมังรายก็ไม่รักตัวกลัวตาย กลับเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อปกป้องแผ่นดินของตน วีรกรรมของดวงจันทร์และคำพูดที่ใช้แสดงอารมณ์ความรู้สึก คือส่วนประกอบสำคัญที่หลวงวิจิตรวาทการใช้ในการโน้มน้าวใจในบทละครของท่าน นอกจากนี้การสร้างอารมณ์ให้คนดูมีลักษณะค่อยๆเพิ่มความซาบซึ้งและทวีความรุนแรงจนกลายเป็นความสะเทือนใจเมื่อมังรายถูกประหาร ซึ่งถือว่าเป็นจุดยอด (climax) ของละคร

ตัวละคร (Characters)

แม้ละครเรื่องเลือดสุพรรณจะมีตัวละครที่เป็นทั้งหญิงและชาย แต่เมื่อจัดแสดงในสมัยหลวงวิจิตรวาทการนั้น ใช้นักแสดงหญิงล้วนเนื่องจากค่านิยมของไทย ที่ไม่สนับสนุนให้หญิงชายที่มีได้แต่งงานกัน ถูกเนื้อต้องตัว ดังที่หลวงวิจิตรวาทการได้เคยตอบข้อวิจารณ์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เกี่ยวกับการใช้นักแสดงหญิงแสดงเป็น ตัวละครชายในบทละครเรื่องเลือดสุพรรณว่า

“ข้าพเจ้ามีความปรารถนาอย่างหนึ่ง ที่จะทำตามพระปรารภของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ทรงเขียนไว้ในวิจารณ์เรื่องเลือดสุพรรณคือ ใช้ชายแสดงบทชายจริงๆ หญิงแสดงบทหญิงจริงๆ ได้ เคยลองทำมาบ้างแต่ไม่สู้ได้ดี เพราะต้องห้ามการถูกเนื้อต้องตัว และต้องเขียนบทบาทที่ไม่มีเรื่องรักใคร่เลย แม้กระนั้นผู้ปกครองนักเรียน หรือข้าราชการผู้แสดงยังตั้งข้อรังเกียจมา จึงเป็นอันว่าในบทบาทที่จะต้องมีการถูกต้อง หรือในเรื่องรักในระหว่างหญิงกับชายนั้น กรมศิลปากรยังคงต้องใช้หญิงแสดงเป็นชายต่อไป” (วิจิตรวรรณคดี, 2536 : 31)

ในส่วนของการแสดงบทบาทของตัวละครนั้น ในเรื่องนี้หลวงวิจิตรวาทการสร้างตัวละครที่มีชีวิตจิตใจแบบคนธรรมดา ซึ่งมีทั้งด้านบวกและลบขึ้นมา ลักษณะของตัวละครแบบปฤตชนเช่นนี้ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้ให้คำจำกัดความในภาษาไทยว่าเป็น “ตัวละครกลม” (round character) (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ , 2528: 14)

ตัวละครที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ชัดตัวแรกก็คือ “มังราย” ซึ่งมีชีวิตจิตใจและอารมณ์เหมือนคนหนุ่มทั่วไปที่รักแรง กลียดแรง และเมื่อมีความรักก็ยอมเสียสละชีวิตเพื่อหญิงที่ตนรัก การที่มังรายยอมปล่อยเชลยคนไทยและมีจิตใจเมตตาสงสารคนไทยที่ถูกทำร้ายนี้ยังทำให้มีลักษณะของ “พระเอกในละครโศกนาฏกรรม” (tragic hero) อีกด้วย ลักษณะทั้งหมดของมังรายนี้จึงเป็นที่ประทับใจคนดูและส่งผลอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของละคร

ตัวละครเอกที่มีบุคลิกลักษณะเป็นตัวละครกลม (round character) อีกตัวหนึ่งคือ ดวงจันทร์ ซึ่งถึงแม้ว่าจะรักชาติ แต่ก็รักมังรายด้วย ดังนั้นเมื่อถูกปล่อยตัว และพ่อแม่หนีรอดไปได้แล้วเธอก็ได้ย้อนกลับมารับโทษเพื่อหวังจะช่วยมังรายให้รอดพ้นจากอาญา

โดยขอร้องให้ประหารชีวิตเธอแทน เพราะเธอเป็นต้นเหตุให้มังรายทำความผิด ทำให้เห็นว่าเธอก็ยอมสละชีวิตเพื่อคนรักได้เช่นกัน บทบาทของดวงจันทร์จึงกระทบใจคนดูมาก และในตอนท้ายเมื่อดวงจันทร์พูดปลุกใจให้คนไทยสามัคคีกัน และต่อสู้กับพม่า คำพูดของดวงจันทร์มีพลัง และให้ความรู้สึกทำให้คนดูเกิดอารมณ์ร่วมด้วย เพราะการกระทำของดวงจันทร์เกิดจากแรงผลักดันภายใน (motivation) เป็นการกระทำที่ดำเนินมาตามขั้นตอน มิใช่การกระทำแบบลอย ๆ เพราะในขณะนั้นคนดูรับรู้ถึงความเศร้าของดวงจันทร์ที่สูญเสียคนรักและพ่อแม่ไป รวมทั้งความเคียดแค้นที่มีต่อพม่า และต้องการแก้แค้น คำพูดที่ดวงจันทร์กล่าวออกมาจึงเป็นคำพูดที่มาจากใจ คือ

“ดวงจันทร์ไม่มีอะไรอีกแล้ว หมดตัว หมดคนที่ดวงจันทร์จะต้องรัก ต้องห่วงใย ดวงจันทร์เหลือแต่ชีวิตที่จะต้องสละให้แก่ชาติ ” (วิจิตรวรรณคดี, 2536 : 20)

เหตุการณ์ต่างๆที่ดำเนินมาตามลำดับนั้นได้บีบคั้นอารมณ์คนดูให้เกิดความสะเทือนใจจึงคล้อยตามไปกับคำพูดของดวงจันทร์ ซึ่งเป็นตัวละครที่หลวงวิจิตรวาทการใช้หลักจิตวิทยาผูกขึ้นมาให้แสดงบทบาทต่างๆ เพราะการที่ดวงจันทร์ เป็นเพียงผู้หญิงตัวเล็กๆ แต่มีจิตใจกล้าหาญเด็ดเดี่ยวสามารถสละชีวิตเพื่อชาติได้ ทำให้คนดูเกิดอารมณ์สะเทือนใจ หากลองเปลี่ยนบทบาทของดวงจันทร์ให้เป็นการกระทำของชายที่มีร่างกายแข็งแรงและมีจิตใจเข้มแข็ง แม้จะแสดงพฤติกรรมเดียวกันนี้ แต่ก็จะไม่จับใจและกระทบใจคนดูได้เท่ากับที่ดวงจันทร์ได้กระทำ

บท (Diction)

ละครเรื่องเลือดสุพรรณ ใช้บทเจรจาในการดำเนินเรื่องเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า แม้ในบทจะไม่มีภาระบุเวลาไว้อย่างชัดเจนว่าเกิดในสมัยใด แต่ด้วยลักษณะเหตุการณ์ ฉาก และการแต่งกายของตัวละคร ผู้ชมย่อมทราบได้ดีว่า ไม่ใช่เป็นสมัยเดียวกันกับที่ละครกำลังจัดแสดงอยู่ในขณะนั้น แต่บทพูดของตัวละครกลับเป็นแบบภาษาเขียนในยุคสมัยปัจจุบัน คือ ใช้คำสรรพนามว่า ฉัน ท่าน ดังบทสนทนาระหว่างมังราย และ ดวงจันทร์ในตอนหนึ่ง

- มังราย : มันทำเธอเจ็บมากไหมจ๊ะ
- ดวงจันทร์ : ฉันไม่มีอะไรจะเจ็บอีกแล้ว ความเจ็บทางกายนะมันไม่สำคัญดอก แต่ความเจ็บใจที่ชาติไทยถูกรุกรานนี้แหละมันมากเหลือล้น
- มังราย : ทำอย่างไรได้ สงครามต้องเป็นสงคราม เมื่อรบกันก็ต้องมีการแพ้ การชนะ คราวนี้ไทยแพ้ แต่คราวที่ไทยชนะก็มีเหมือนกันนี่
- ดวงจันทร์ : ขอให้เรารบกันอย่างนักรบจริงๆ เถอะ ฉันไม่ว่า แต่การประพฤติ อย่างผู้ร้ายปล้นทรัพย์เช่นนี้ ฉันเห็นว่าไม่สมเกียรติศักดิ์ของทหาร

จากบทสนทนาจะเห็นได้ว่ามีลักษณะเป็นภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด และเป็นภาษาในแบบที่คนไทยไม่คุ้นเคย ซึ่งนอกจากข้อสังเกตในการใช้ภาษาแล้วผู้วิจัยยังมีความเห็นว่า คำพูดหรือบทสนทนาในละครเรื่องนี้ของหลวงวิจิตรวาทการ ยังมีเสน่ห์ที่น่าสนใจเฉพาะตัว กล่าวคือ มีความเป็นวิทยาศาสตร์และเป็นศิลป์ในตัว บทตอบโต้ระหว่างตัวละครแสดงถึงปฏิภาณไหวพริบของผู้พูด

ภาพที่ปรากฏในฉาก (Spectacles/Setting)

บทละครของหลวงวิจิตรวาทการจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับฉากและบรรยากาศไม่มากนักเรื่องเล็ดสุพรรณกำหนดให้มีฉาก 6 ฉาก ซึ่งมีการให้รายละเอียดในแต่ละฉากน้อยมากทั้งนี้เนื่องจากเป็นละครที่แต่งและใช้เพื่อแสดง แต่เนื่องจากในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีเครื่องทุนแรงมากมายดังเช่นในปัจจุบัน การที่จะเปลี่ยนฉากไปสู่อีกฉากหนึ่ง ถ้ามีองค์ประกอบและ รายละเอียดมาก ก็จะต้องใช้เวลาในการเปลี่ยนฉากนาน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของระบำหน้าม่านชุดต่างๆ แต่อย่างไรก็ดีจากข้อมูลซึ่งผู้วิจัยรวบรวมมาจากที่ต่างๆทั้งทางเอกสารและการสัมภาษณ์พบว่า ฉากที่ใช้ในละครยุคแรกนั้น “เป็นฝีมือของช่างจากกรมศิลปากรซึ่งมีความประณีตมาก” (คุณอารีย์ นักดนตรี, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2543)

“เมื่อจะมีการแสดงละคร หลวงวิจิตรวาทการจะบอกความประสงค์ของแต่ละฉาก ครูโหมด ว่องสวัสดิ์ เป็นผู้ออกแบบฉาก และช่างจิตรกรรมจากกรมศิลปากรมาเขียนฉากให้ ซึ่งเป็นที่เชื่อถือได้ว่า ฉากละครของหลวงวิจิตรวาทการ จะต้องจัดให้ใกล้ความจริงมากเท่าที่จะทำได้ ทั้งยังต้องมีความประณีต งดงาม และเป็นฉากที่ตื่นตาตื่นใจคนดู ให้สมกับเป็นละครของชาติ ดังนั้นฉากละครของหลวงวิจิตรวาทการ จึงอาจเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ดึงดูดความสนใจของคนดูให้เพลิดเพลิน และตื่นตาตื่นใจกับความงามของฉาก” (ประจักษ์ศิลปาคม, 2520 : 183)

ความคิด(Thought)

หลวงวิจิตรวาทการได้เคยแสดงทัศนะในการสื่อสารด้วยละครไว้ว่า “ความสะเทือนใจย่อมสำคัญกว่าเหตุผล” ดังนั้นละครเรื่องต่างๆจึงมีจุดเหมือนร่วมกันคือ สร้างความสะเทือนอารมณ์ให้แก่ผู้ชมในทางใดทางหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็สอดแทรกสิ่งที่ต้องการหล่อหลอมให้ประชาชนลงไปด้วย ดังปรากฏในบทละครเรื่อง “เลือดสุพรรณ” ดังนี้

1. เริ่มต้นเรื่องโดยใช้คำประกาศชี้แจงของผู้แต่งว่า มีวัตถุประสงค์ในการแต่งเรื่องนี้ และละครเรื่องนี้มีแนวคิดอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าในแง่ของการสื่อสารนับว่าหลวงวิจิตรวาทการได้ส่งสารที่สมบูรณ์สู่ผู้รับ เนื่องจากไม่ว่าผู้รับจะเป็นใคร อยู่ในวัยใด หรือมีระดับการศึกษาต่างกันอย่างไร จะสามารถเข้าใจได้ในทันทีว่า ละครเรื่องนี้มีความหมายอย่างไร วิธีชี้แจงหน้าม่านก่อนแสดงนี้ แม้จะดูว่าจำกัดสิทธิเสรีภาพในการคิดการตีความของผู้ชม และบางครั้งอาจยืดเยื้อยาวนานไป แต่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นวิธีสื่อสารที่สัมฤทธิ์ผลมากที่สุดวิธีหนึ่ง(ดังตัวอย่างในภาคผนวก ค.)

2. การดำเนินเรื่องไปตามลำดับเรียงเหตุการณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ เรียบง่าย ไม่สร้างความสับสน ให้ผู้ชมใช้บทเจรจาพาเหตุการณ์เป็นหลักในการเดินเรื่อง ตัวละครในเรื่องมักจะสื่อความคิดออกมาตรงๆโดยไม่ต้องให้ผู้ฟังตีความเอง

3. ตอนจบของเรื่อง จะมีการปลุกใจให้รักชาติ และสรุปใจความหลักทั้งหมด

อีกครั้งเพื่อต่อยก้านคุณ ดังในเรื่องเลือดสุพรรณก็มีตอนที่ มังมหาราชออกมาพูดหลังจากที่เชลยคนไทยรวมทั้งดวงจันทร์ถูกยิงเสียชีวิตหมด

เลือดคนไทยนี้ไม่เหลวเลย กล้าหาญรักชาติ ไม่กลัวตาย หากคนชาติใดสู้ได้ยาก เสียอย่างเดียวแต่ไม่มีอาวุธ นี่แหละคือผลแห่งการต่อสู้โดยไม่มีอาวุธเพียงพอ การต่อสู้ อย่างเลือดเดือด ต่อสู้โดยไม่มีอาวุธพร้อม ก็เหมือนกับแมลงเม่าบินเข้ากองไฟ นำเสียดาย เลือดไทย เลือดดีเหลือเกิน ถ้าไทยมีอาวุธพร้อมดีจริงๆ เหมือนชาติอื่นๆแล้ว ก็จะไม่มีชาติใดในโลกนี้เอาชนะไทยได้ เป็นการแน่นอนว่าชาติไทยจะต้องเป็นชาติที่เจริญยิ่งในภายหน้า ถึงแม้เรา เป็นพม่า เราก็ยินดีจะร้องว่า ขอให้ชาติไทยเจริญ" (วิจิตรวรรณคดี, 2536 : 22)

ประโยคที่ว่า "หากมีอาวุธ ไทยก็จะเก่งกาจสามารถไม่แพ้ชาติอื่น" นั้นเป็นการ ตอกย้ำถึงความเป็นชาตินิยมให้คนไทยโดยที่ผู้ชมไม่ทันรู้ตัว นั่นคือสร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้น

ดนตรี (Melody)

บทเพลงที่ใช้ประกอบละครเรื่อง"เลือดสุพรรณ" มีทั้งสิ้น 5 เพลงคือ

1. เพลงยากเย็น
2. เพลงดวงจันทร์
3. เพลงมั่งราย
4. เพลงเลือดสุพรรณ
5. เพลงนครราชสีมา

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า เพลงที่ติดหูผู้ฟังและเป็นที่ยอมรับเปิดทางสถานีวิทยุมากที่สุดคือ เพลงเลือดสุพรรณ ซึ่งมีเนื้อหาปลุกใจ ประกอบกับท่วงทำนองที่คึกคัก และระบำ อันวิจิตรตระการตาจึงทำให้เพลงนี้ติดอันดับและอยู่ในใจคนไทยแม้ละครจะลาโรงไปแล้วก็ตาม

“เพลงเลือดสุพรรณมันก้องไปทั้งโรงละคร พังปลุกใจ ฮึกเหิม คนร้องได้หมด จนละครจบแล้วก็ยังร้องได้ในวิทยุก็มีเปิดบ่อยๆ จนถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังจำได้ดีอยู่” (คุณปู่พร้อมเพชรหัตถ์, สัมภาษณ์ 8 ธันวาคม 2542)

อีกเพลงหนึ่งที่ผู้ให้สัมภาษณ์ชอบและยังคงจดจำทำนองและเนื้อร้องได้ดีคือ เพลงดวงจันทร์ ซึ่งมีท่วงทำนองอ่อนหวาน เนื้อร้องเป็นการตอบโต้ระหว่างดวงจันทร์กับมั่งราย และแม้ผู้ให้สัมภาษณ์จะจดจำรายละเอียดของเรื่องไม่ได้ แต่ก็จำเพลงทั้งสองเพลงได้ดี

“เพลงที่พระเอกนางเอกร้องตอบโต้..ร้องคู่กันเนี่ยนะ..หวานมาก..เพราะมาก..ดวงจันทร์..พิศเพียงเพียงพระจันทร์..เป็นเพลงเอกเลยตอนหลังเขาก็เอามาร้องกันทั้งเมือง..ร้องกันเกร่อเลย..เป็นเพลงที่เพราะมากจริงๆ” (คุณนิภา ครองสุขเลิศ , สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2543)

นอกจากจะวิเคราะห์ห้องคำประกอบของละครด้วยทฤษฎีของอริสโตเติลแล้ว เพื่อให้มีข้อมูลอ้างอิงที่น่าเชื่อถือและครอบคลุมคำถามนำวิจัยมากขึ้น ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการจัดกลุ่มข้อความ (Cluster Analysis) ผสมกับการหาค่าความถี่ในการใช้ถ้อยคำนิยม เพื่อหาค่านิยมหลักที่ปรากฏในบทละคร ดังนี้

การหาค่าความถี่ในการใช้ถ้อยคำ

จากการหาค่าความถี่ในการใช้คำที่สื่อสารคำนิยมต่างๆ โดยในที่นี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกออกมาในลักษณะของสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และประชาชน ได้ผลสรุปออกมาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 1: แสดงการจัดกลุ่มข้อความ(Cluster Analysis) ผนวกกับการหาค่าความถี่ในการใช้คำอ้างถึงสถาบันหลักในบทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ"

สถาบัน	คำที่พบในบทละครเรื่อง "เจ้าหญิงแสนหวี"	ค่าความถี่
ชาติ	ชาติ / ชาติไทย /ไทย / ชาติของเรา/ไทยเรา	16
ศาสนา	ไม่ปรากฏคำที่เกี่ยวกับศาสนา	0
พระมหากษัตริย์	ไม่ปรากฏคำที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์	0
ประชาชน	คนไทย/พวกไทย/ชาวไทย/หญิงชายชาวไทย/ พลเมือง/เลือดสุพรรณ	11

จากตารางความถี่จะพบว่า หลวงวิจิตรวาทการ ใช้ถ้อยคำที่เน้นย้ำถึงความ เป็น "ไทย" ในบทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" ทั้งในส่วนของการกล่าวถึงสถาบันชาติ และการกล่าวในส่วนประชาชน ซึ่งเมื่ออ่านบทละครทั้งหมดจะพบว่า ในบางตอนสามารถเลือกใช้คำอื่น ๆ แทนได้ เช่น พม่าอาจเรียกคนไทยที่ถูกจับไปว่าเป็น "เชลย" แต่หลวงวิจิตรวาทการก็ได้เลี่ยงไปใช้คำอื่น ๆ แต่ยังคงใช้คำว่า "คนไทย" "ไทย" และคำอื่น ๆ ที่มีคำว่า "ไทย" ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่า นั่นคือการตอกย้ำความเป็น "ชาติไทย" ให้กับคนดู ส่วนวิธีการที่จะโน้มน้าวให้เสียสละเพื่อชาตินั้น จะอยู่ในส่วนของเหตุการณ์ตามเนื้อเรื่อง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบทละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" นี้ ไม่พบว่ามีกรกล่าวถึงสถาบันศาสนาและพระมหากษัตริย์เลย ในที่นี้ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสันนิษฐานประกอบกับบริบทว่าหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎร มีนโยบายที่จะให้ประชาชนหันมายอมรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของชาติภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงพยายามที่จะลดบทบาทของพระมหากษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ลง ประกอบกับตามท้องเรื่องเป็นเรื่องราวของชาวบ้านเมืองสุพรรณและทหารพม่าไม่เกี่ยวกับสถาบันชั้นสูงและศาสนา หลวงวิจิตรวาทการจึงไม่ได้กล่าวถึงสถาบันทั้งสองในงานละครเรื่องนี้

สรุป

หลวงวิจิตรวาทการใช้ละครเรื่อง "เลือดสุพรรณ" เป็นเครื่องมือสื่อสารค่านิยม "รักชาติ" สู่ประชาชนชาวไทยในยุคเริ่มต้นประชาธิปไตย โดยการวางโครงเรื่องที่มีเริ่มจากความขัดแย้งระหว่างไทยกับพม่า และสร้างตัวละครเอกขึ้นมาเป็นตัวแทนของฝ่ายดีและฝ่ายร้าย ซึ่งความเป็นคนดี-คนเลวจะถูกแยกให้เห็นอย่างชัดเจนจากคำพูดและการกระทำของตัวละคร เมื่อนำแนวคิดเรื่องการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองมาวิเคราะห์จะพบว่า

- ดวงจันทร์ ซึ่งเป็นนางเอกและเป็นตัวเดินเรื่องที่สำคัญคือตัวแทนทางความคิด (representation) ที่แสดงถึงค่านิยมรักชาติ ยอมสละชีวิตเพื่อชาติ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการต้องการถ่ายทอดสู่ประชาชน
- ด้วยเนื้อหาที่ประกอบเป็นเรื่องราวของ "เลือดสุพรรณ" ทั้งหมด คือการหล่อหลอมอุดมการณ์ (equip) ค่านิยมรักชาติ โดยบทสนทนาและการกระทำต่างๆ มีระยะเวลาและเหตุการณ์ที่สมเหตุสมผลค่อยๆ สร้างความรู้สึกร่วมให้กับผู้รับสารได้พอดี
- การใช้บทเพลงที่มีเนื้อร้องและท่วงทำนองไพเราะมีส่วนช่วยให้ละครประสบความสำเร็จและจดจำละครได้ดี นั่นหมายถึงการที่ผู้ชมจะซึมซับค่านิยมรักชาติโดยไม่รู้ตัวนั่นเอง
- บริบทที่มีผลต่อละครเรื่องเลือดสุพรรณคือบริบททางการเมืองการปกครองซึ่งในขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการให้ประชาชนชาวไทยมีความเป็นชาตินิยม ละครเรื่องนี้จึงตอบสนองนโยบายดังกล่าว
- หลวงวิจิตรวาทการใช้ความสะเทือนใจในไศกนาฏกรรมของมังรายและดวงจันทร์ โนม่น้าวให้ผู้ชมคล้อยตาม รวมทั้งถ่ายทอดความคิดสู่ผู้ชมด้วยวิธีการที่เรียกว่า "ฉากหน้าม่าน" คือ การแสดงความคิดผ่านการชี้แจงหน้าม่าน

ก่อนที่ละครจะเริ่มแสดง ติดตามด้วยบุคลิกตัวละคร บทสนทนา เพลง เนื้อเรื่อง และภาพที่ปรากฏบนเวทีตามลำดับ

เรื่องที่ 2 ราชมนู

โครงเรื่อง(plot)

บทละครเรื่อง “ราชมนู” มีเค้าโครงมาจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ และหลวงวิจิตรวาทการได้นำมาเพิ่มตัวละครและบทบาทต่าง ๆ ลงไปเพื่อให้ละครน่าติดตาม โครงเรื่องมีจุดเริ่มต้นจากความขัดแย้ง โดยในเรื่องนี้เป็นความขัดแย้งระหว่างไทยกับเขมร ทำให้คู่รักคือนายแสน(พระราชมนู) และเพ็ญแข ซึ่งต่างเชื้อชาติ และเป็นชาติศัตรูกันต้องตัดสินใจเลือกระหว่างความรักแบบคู่รัก และความรักชาติ และเรื่องได้ทวีความซับซ้อนขึ้นด้วยการให้พระยามโนมิตรี เข้ามาแทรกระหว่างคู่รักทั้งสอง และพระยามโนมิตรีเองก็ต้องเลือกระหว่างความรักที่มีต่อเพ็ญแขกับความกตัญญูรู้คุณต่อพระราชมนูที่เคยช่วยชีวิตตนไว้ เมื่อถึงตอนสุดท้าย ตัวเอกทุกตัวได้ตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ถูกต้อง เพ็ญแขเลือกแต่งงานกับพระยามโนมิตรีแทนที่จะเลือกพระราชมนู เพราะไทยกับเขมรเป็นศัตรูกัน พระยามโนมิตรีตัดสินใจยกเพ็ญแขให้พระราชมนูเพราะต้องการตอบแทนบุญคุณที่พระราชมนูเคยช่วยชีวิตไว้ ส่วนพระราชมนูไม่ยอมรับเพ็ญแขมาจากพระยามโนมิตรี เพราะทราบดีว่าทราบใดที่ไทยกับเขมรยังรุกรานกัน ความรักระหว่างเชื้อชาติย่อมเป็นไปได้ยากรวมทั้งทราบดีว่าทั้งเพ็ญแข และพระราชมนูเองต่างก็ยกให้ความรักชาติอยู่เหนือความรักอื่นใด หากต้องเลือกทั้งคู่จะเลือกรักชาติของตนก่อน

ตัวละคร(characters)

แม้ละครเรื่องราชมนูจะประกอบด้วยนักแสดงมากมาย แต่ผู้วิจัยพบว่า ตัวละครที่โดดเด่น และถือว่าเป็นตัวดำเนินเรื่องมีอยู่สามคนด้วยกัน คือ ราชมนู พระยามโนมิตรี และ เพ็ญแข โดยแต่ละตัวก็มีความเด่นและถือเป็น "แม่เหล็ก" ที่ดึงดูดให้คนดูเกิดความคล้อยตามได้ในแง่มุมต่างๆกัน ผู้วิจัยจะแยกวิเคราะห์ดังนี้

พระราชมนู หรือ นายแสน เป็นตัวละครที่เป็นตัวเอกของเรื่องและผู้ประพันธ์ได้วางบทบาทไว้ให้เป็นคนที่มีบุคลิกแบบพระเอกเต็มตัว กล่าวคือ รูปร่าง ฉลาดเฉลียว มีฝีมือ และมีคุณธรรม ลักษณะที่เด่นที่สุดของพระราชมนูที่สะท้อนออกมาจากบทบาทในทุกๆฉากก็คือ เป็นบุคคลที่รักชาติมาก ลักษณะเช่นนี้หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ เรียกว่าเป็นตัวละครแบน (flat character) ซึ่งผู้ชมจะมองเห็นบทบาทเพียงด้านเดียว การตัดสินใจ ความคิด การกระทำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นสูตรสำเร็จตายตัวว่า จะต้องรักชาติ และทำทุกอย่างเพื่อชาติ

พระยามโนเมตรี เป็นตัวละครเอกอีกตัวหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญเท่าเทียมกับพระราชมนู แม้ว่าในช่วงแรกผู้ชมอาจยังคาดเดาไม่ได้ว่าพระยามโนเมตรีเป็นคนอย่างไร แต่จากการวางบทบาทในฉากแรกและการกล่าวถึงในคำประกาศก่อนแสดง ก็พอจะทราบได้ว่าตัวละครตัวนี้มีความสำคัญต่อเรื่องไม่น้อย ต่อมาเมื่อเรื่องราวดำเนินไปคนดูก็จะทราบว่าพระยามโนเมตรีเป็นคนดีจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระเอกฝ่ายชมรมเลยทีเดียว

การที่หลวงวิจิตรวาทการสร้างพระยามโนเมตรีให้มีความโดดเด่น และมีคุณธรรมจนเรียกได้ว่าเป็นคนดีเช่นนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ท่านคงจะใช้วิธีการเดียวกับที่ใช้สร้างมังราย และมังมหานรธา ในเรื่องเลือดสุพรรณ กล่าวคือ ต้องการให้ผู้ชมคนไทยเห็นว่าแม้ในชาติศัตรู ก็ยังมีคนดีอยู่ บทบาทของพระราชมนูและ พระยามโนเมตรี ทำให้คนดูซาบซึ้งไปกับมิตรภาพ และความเข้าใจระหว่างลูกผู้ชายที่ตัวละครทั้งสองแสดงออกมา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยก็ยังถือว่าบุคลิกของพระยามโนเมตรีเป็นแบบตัวละครแบน (flat character) เนื่องจากมองเห็นแค่เพียงด้านเดียว อาจกล่าวได้ว่าพระยามโนเมตรี เป็นตัวแทนของคุณธรรมที่ถูกผู้ชายชาตินักรบพึงมี และข้อที่เห็นเด่นชัดที่สุดก็คือ มีความกตัญญู

เพ็ญแข แม้จะได้ชื่อว่าเป็นนางเอกของเรื่องแต่บทบาทก็ไม่โดดเด่น บทของเพ็ญแขมีเพียงแค่เป็นสีสันของละคร เพื่อให้ละครเรื่องนี้ไม่ได้มีเพียงเรื่องของการรบพุ่งแต่อย่างเดียว อย่างไรก็ตามบทบาทบางตอนของเพ็ญแขก็ได้ตอบสนององวัตถุประสงค์ของผู้แต่งในการส่งสารว่าต้องการให้คนไทยรักชาติ และถึงแม้ว่าเพ็ญแขจะมีเชื้อไทยแต่เธอก็เป็น

ตัวอย่างที่ดีในเรื่องของความรักชาติเขมรของเธอ นอกจากนี้ บทของเพ็ญแขจะช่วยเสริมให้บทของพระราชมนูเป็นคนดีและเด่นยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเพ็ญแขก็เป็นตัวละครแบน (flat character) เช่นเดียวกัน เพราะผู้ชมก็จะมีวันทราบเลยว่า นอกเหนือไปจากความรักชาติแล้ว เพ็ญแขจะคิดอย่างไรหากทราบว่าราชมนู และพระยามโนเมตรี ซึ่งต่างก็รักเพ็ญแขทั้งคู่ต่างยินยอมสละเพ็ญแขได้ เพื่อความถูกต้องและคุณธรรม หรือแม้แต่ความขัดแย้งในใจเพ็ญแขผู้ชมก็ไม่ทราบเนื่องจาก เมื่อเปิดฉากมาเราได้ทราบเพียงว่าเพ็ญแขตัดสินใจแต่งงานกับพระยามโนเมตรีไปแล้ว

บท (diction)

แม้จะมีจุดด้อยที่ทำให้ละครไม่ดึงดูดใจคนดูในด้านของโครงเรื่องและตัวละคร แต่เมื่อมาพิจารณาถึงบทสนทนาที่ตัวละครในเรื่องราชมนูใช้เจรจาโต้ตอบกัน จะพบว่ามีส่วนเป็นคำพูดที่เฉียบคมกระทบใจคนดูรวมทั้งยังได้สะท้อนค่านิยมที่หลงวิจิตรวาทการต้องการสื่อถึงผู้ฟัง ดังบทสนทนาที่จะยกมาต่อไปนี้

ตัวอย่างแรกเป็นบทสนทนาบางส่วน ระหว่างนายแสนและพระยามโนเมตรี เมื่อพบกันครั้งแรก

มโน : แกชื่อไร

แสน : ก็แกละชื่อไร

มโน : ฉันคือพระยามโนเมตรี เป็นเขมร เป็นทหารพระเจ้ากรุงละแวก

แสน : ฉันคือนายแสน เป็นไทยทุกๆหยาดโลหิต เวลานี้ยังไม่ได้เป็นทหาร แต่ฉันหวังว่าจะได้เป็นทหารสักวันหนึ่ง

จากตัวอย่างบทสนทนาเบื้องต้นสามารถทราบบุคลิกของตัวละครทั้งสองว่าต่างก็มีความภาคภูมิใจในชาติของตน โดยเฉพาะนายแสนซึ่งถึงแม้ว่าในเวลานั้นจะเป็นเพียงชายชาวบ้านธรรมดา แต่ก็ไม่ได้มีความหวาดเกรงต่อทหารเขมร เช่น พระยามโนเมตรี บุคลิกดังกล่าวสร้างความประทับใจให้คนดูได้โดยไม่ยากนัก เพราะหากว่าจะลองเปลี่ยนบทบาทให้นายแสนเป็นนายทหารไทยซึ่งมียศเท่าเทียมกับพระยามโนเมตรีในการพบกันครั้งแรกบทสนทนานี้ จะกลายเป็นการแนะนำตัวของบุคคล ผู้เป็นอริซึ่งมีความเท่าเทียมกันซึ่งจะไม่น่าสนใจ

สนทนานี้ จะกลายเป็นการแนะนำตัวของบุคคล ผู้เป็นอริซึ่งมีความเท่าเทียมกันซึ่งจะไม่น่าสนใจ เท่ากับสถานะดังที่ปรากฏในท้องเรื่อง

นอกจากนี้ยังมีบทสนทนาบางตอนของเพ็ญแขซึ่งผู้วิจัยคิดว่า แม้จะดูเป็นสูตรสำเร็จในเรื่องความรักชาติมากไปบ้าง แต่ก็ได้แสดงถึงวัตถุประสงค์ของผู้แต่งที่แฝงอยู่ในคำพูดของเพ็ญแขได้อย่างงดงาม

เพ็ญแข : ขออะไรพี่แสนสักอย่างหนึ่งได้ไหมคะ

แสน : อะไรน้อง

เพ็ญแข : คือว่า ถึงแม้ว่าน้องจะรักพี่แสนเพียงไร ก็ยังมีสิ่งหนึ่งซึ่งน้องจะต้องรักยิ่งกว่า คือชาติและประเทศของเขมร ถ้าพี่แสนจะไปเป็นทหารกรุงศรีอยุธยา ขอให้พี่แสนพยายามไปรบทางด้านอื่นขออย่ามารบเขมรเลย นะคะ

แสน : แต่ทหารต้องทำตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา ทหารไม่มีทางที่จะเลือกไปด้านโน้นด้านนี้ได้ตามชอบใจ

เพ็ญแข : แต่พี่แสนก็มีทาง ที่จะออกหน้าอาสาไปทางอื่น ก่อนที่จะถูกใช้มาทางเขมร พี่แสนจะเป็นศัตรูกับใครสักเพียงไร เพ็ญแขจะเป็นฝ่ายเข้าข้างพี่แสนเสมอ แต่ถ้าพี่แสนเป็นศัตรูกับประเทศเขมร เพ็ญแขก็จำเป็นจะต้องเข้ากับชาติและประเทศของเพ็ญแข เห็นใจไหมคะ พี่แสน เข้าใจดี ไหมคะ

แสน : เข้าใจดีแล้ว พี่ขอลา น้อง ขอให้เพ็ญแขบุญมั่งขวัญยืนอยู่จนกว่าพี่จะกลับมาเมืองเขมร ลาก่อนเพ็ญแข

ถึงแม้ว่าเนื้อความที่พูดจะเป็นเรื่องกินใจและมีเนื้อหาดี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า คำพูดที่ตัวละครใช้กลับมีลักษณะ เป็นภาษาเขียนที่ผิดยุคสมัยและไม่เป็นธรรมชาติ มีลักษณะเป็นวาทศิลป์ที่กลั่นกรองคำพูดมาแล้ว

ภาพที่ปรากฏในฉาก (Spectacles)

จากรายละเอียดของฉากที่ปรากฏในบทละครทำให้ทราบว่าละครเรื่องราชนมูแตกต่างจากเรื่องเลือดสุพรรณ และเจ้าหญิงแสนหวีตรงที่มีการทิ้งช่วงของเหตุการณ์เป็นสองระยะคือระยะแรกหลังจากที่แสนถูกจับไปเป็นเชลย 1 ปี และระยะที่สองห่างจากวันที่แสนหลบหนีออกจากเขมรถึง 15 ปี นอกจากนี้ยังพบว่ารายละเอียดของฉากต่างๆมีน้อยมากซึ่งในกรณีนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่าหลวงวิจิตรวาทการไม่ได้ให้ความสำคัญกับฉากในเรื่องราชนมูมากนัก แต่มุ่งไปที่การแต่งกายของตัวละครมากกว่า เพราะในบทละครต้นฉบับท่านได้กำหนดเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของทั้งตัวเอกและตัวประกอบอย่างละเอียดในทุก ๆ ฉาก รวมทั้งพัฒนาการต่างๆ ของตัวละคร เช่น พัฒนาการทางด้านร่างกายของพระยามโนเมตรี และพระยาเสนาธิบดี ดังตัวอย่าง

ช่วงที่ 3 พระยามโนเมตรีกับพระยาเสนาธิบดี
- เครื่องแต่งกาย : แต่งอย่างละครร่า ใส่เสื้อครึ่งแขน
นุ่งผ้าโจงกระเบน

ฉาก 1-2 พระยามโนเมตรีไม่มีหมวด ส่วนพระยาเสนาธิบดี มีหมวดสีดำ
ฉาก 3 พระยามโนเมตรีมีหมวดสีดำอย่างเรียบ ๆ
ส่วนพระยาเสนาธิบดีให้เขียนหมวดเป็นสีขาว

จากตัวอย่างที่ยกมาจะแสดงให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญกับการจัดพัฒนาการภายนอก ซึ่งผู้ชมสามารถมองเห็นและตีความได้ และจากการประมวลข้อมูลทั้งหมดผู้วิจัยเชื่อว่า ฉากละครเรื่องราชนมูมิได้เป็นส่วนสำคัญมากในการดึงดูดความสนใจหรือโน้มน้าวใจผู้ชมละคร

ความคิด (Thought)

กลวิธีที่หลวงวิจิตรวาทการสื่อค่านิยมต่างๆ ไปสู่ผู้ชมนั้นมักจะเป็นสูตรสำเร็จที่เมื่อติดตามบทละครไปเรื่อย ๆ ก็จะสามารถคาดเดาได้ แต่ในความเหมือนกันก็ยังคงมี

รายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละเรื่อง ซึ่งในเรื่องราชมนูนี้ หลวงวิจิตรวาทการยังคงใช้วิธีสื่อความคิดผ่านละครคือการให้รายละเอียดเกี่ยวกับประเทศเขมร ผ่านคำประกาศก่อนแสดง ซึ่งจากบทละครต้นฉบับพบว่า “ราชมนู” มีคำประกาศก่อนแสดงค่อนข้างยาวเกือบ 8 หน้า และในคำประกาศก่อนแสดงก็ให้ความถึงความสัมพันธ์ ตั้งแต่ในอดีตของไทยกับเขมรว่ามีการรบกันมากี่ครั้ง และสรุปในตอนท้ายว่าไทยกับเขมรคือเชื้อสายเดียวกัน

ผู้วิจัยเห็นว่าการสื่อสารความคิดของผู้ประพันธ์ผ่านคำประกาศก่อนแสดงมีข้อดีในส่วนที่คนดูจะมีแนวความคิดและความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการ แต่ก็มีข้อเสียคือผู้ชมจะเบื่อหน่ายคำชี้แจงที่ยืดยาวน่าเบื่อและอาจทำให้ผู้ชมลดความกระตือรือร้นที่จะชมละครลงได้

ดนตรี (Melody)

การสื่อสารแนวความคิดรักชาติผ่านบทสนทนาของตัวละครและบทเพลง ซึ่งในเรื่องนี้จะเห็นว่าตัวละครจะแสดงออกว่า “รักชาติ” อยู่เสมอๆ โดยผ่านคำพูดและการกระทำ ดังที่ได้ยกตัวอย่างบทสนทนายระหว่างเพ็ญแข และนายแสนไปแล้วในตอนต้น หรือการที่นายแสนได้ยืนยันในความรักชาติกับเพ็ญแข หรือพระยามโนมิตร รวมทั้งที่ผ่านบทพูดและขับร้องของพระราชมนู และทหารก่อนจะปิดม่านในฉากสุดท้ายมีเนื้อร้อง ดังนี้

รักเมืองไทย

รักเมืองไทย	ชูชาติไทย
ทะนุบำรุงให้รุ่งเรือง	สมเป็นเมืองของไทย
เราชาวไทยเกิดเป็นไทย	ตายเพื่อไทย
ไม่เคยอ่อนน้อม	เราไม่ยอมแพ้ใคร
ศัตรูใจกล้า	มาแต่ทิศใด
ถ้าช่มเหงไทย	คงจะได้เห็นดี
รักเมืองไทย -----	
เราชาวไทย	เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย
เรารักเพื่อนบ้าน	เราไม่รานรุกใคร
แต่รักชาติไทย	อิสระของไทย
ใครทำชั่วใจ	ไทยจะไม่ถอยเลย
รักเมืองไทย -----	
เราชาวไทย	เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย
ถ้าถูกช่มเหง	เราไม่เกรงผู้ใด
ตั้งงูตัวนิค	มีพิษเหลือใจ
เรารักเมืองไทย	ยิ่งชีพเราเออย

จากบทเพลงดังกล่าวเป็นกลวิธีสื่อสารผ่านบทเพลง ที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อความคิดว่าคนไทยเราเป็นชาติที่ดี มีจิตใจงดงาม ไม่เบียดเบียนเพื่อนบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็รักในสิทธิและศักดิ์ศรีที่ใครจะมาเหยียบย่ำมิได้ คนไทยทุกคนยอมตายเพื่อรักษาอธิปไตยของชาติไว้ นอกจากนี้ท่วงทำนองของบทเพลงดังกล่าวมีลักษณะแบบเพลงปลุกใจที่ช่วยสร้างความดีความกล้ากระตือรือร้น ชวนให้ผู้ชมได้รู้สึก "รักชาติ" เช่นเดียวกับตัวละครไปด้วย

การวิเคราะห์บทละครเรื่อง "ราชมนู" ด้วยการจัดกลุ่มข้อความ (Cluster Analysis) ผูกกับการหาค่าความถี่ของคำที่พบบ่อยในบทละคร ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งหมวดหมู่ตามสถาบันหลัก ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กองทัพ(ทหาร) และประชาชน และเนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการได้

ชี้แจงในจุดมุ่งหมายก่อนการแสดงว่า “เพื่อให้ไทยมีไมตรีจิตต์ต่อเขมรโดยเหตุที่มีเชื้อชาติและวัฒนธรรมอันเดียวกัน (วิจิตรวรรณคดี,2536:27) อีกทั้งการประกาศเจตนารมณ์รักชาติของทั้งตัวละครในเรื่องทั้งฝ่ายไทยและเขมรก็ได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงรวมคำที่กล่าวถึงชาติและความรักชาติของไทยและเขมรไว้ในหมวดเดียวกันเพื่อสรุปเป็นค่านิยมรักชาติออกมา รายละเอียดดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 : ตารางแสดงการจัดกลุ่มข้อความ(Cluster Analysis)ผนวกกับการหาค่าความถี่ในการใช้คำที่อ้างถึงสถาบันหลักในบทละครเรื่อง “ราชมนู”

สถาบัน	คำที่พบในละครเรื่อง “ราชมนู”	ความถี่
ชาติ	ชาติ/ไทย/เขมร/ประเทศ/สยาม/กรุงไทย/กรุงกัมพูชา/บ้านเมืองของเรา/เมืองไทย/เอกราชของไทย/อิสานของเรา/ชูชาติไทย/เลือดรักชาติ/ชาติชายทหารไทย/ชาติและราชการ/รักเมืองไทย/ชูชาติไทย/เมืองของไทย/พี่ชายคนใหญ่ในสุพรรณภูมิ	63
ศาสนา	พระเป็นเจ้า	2
พระมหากษัตริย์	พระนเรศวร /เจ้ากรุงละแวก	15
กองทัพ	กองทัพไทย/ทัพหน้า/ทัพหลวง/ทัพ/กองทัพ/กองทัพ/กองทัพไทย	9
ทหาร	ทหาร/ทหารพระเจ้ากรุงละแวก/ทหารเอกของพระนเรศวร/ทหารของชาติ/นักรบ/นักรบไทย/ทหารผู้ใหญ่/ชาติชายทหารไทย	15
ประชาชน	ราษฎรไทย/ชาวอิสาน/พวกเรา/ชาวสยาม/พวกเขมร/คนไทยทุกคน/	17

จากตารางแสดงความถี่ของการใช้คำในบทละครเรื่อง “ราชมนู” นั้น ทำให้ได้ข้อสรุปว่าแนวคิดหลักที่หลวงวิจิตรวาทการต้องการสื่อถึงผู้ชมละครก็คือ ความรักชาติ แม้จะเป็นชาติเขมรหรือไทย ความรักชาติต้องมาก่อนเสมอ นอกจากนั้นหลวงวิจิตรวาทการยังได้พยายามที่จะสร้าง

แนวคิดที่ว่าเขมรกับไทยนั้นเป็นพี่น้องกันอีกด้วย สิ่งนี้นอกจากจะยืนยันด้วยคำประกาศที่แจ่มก้องก่อนแสดงแล้ว การสร้างตัวเองที่ที่คุณธรรมสูงส่งให้เป็นทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายเขมรก็ยืนยันแนวคิดนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะผู้ชมจะไม่รู้สึกรู้สีกต่อต้านหรือแบ่งเป็นฝ่ายไทย ฝ่ายเขมรแต่กลับจะเอาใจช่วยตัวเองทั้งสองฝ่าย ดังคำให้สัมภาษณ์คุณเรณู สุขปรัง อายุ 54 ปี อาชีพแม่บ้าน ผู้ชมละครของหลวงวิจิตรวาทการ

“ กรมศิลป์เขาต้องเลือกคนหน้าตาดีสองคนมาเล่นเรื่องนี้ เพราะเป็นพระเอกทั้งคู่ ดูไปก็ไม่รู้สึกแบ่งแยกว่าคนนี้เป็นเขมรคนนั้นเป็นไทย รู้แต่ว่าเป็นพระเอกทั้งคู่เลย” (คุณเรณู สุขปรัง , สัมภาษณ์ :21 เมษายน 2543)

สรุป

1. ปัจจัยทางบริบทที่มีผลต่อการสร้างบทละครเรื่อง “ราชมนู” คือ ปัจจัยทางการเมืองการปกครอง ซึ่งในขณะนั้นรัฐบาลพยายามที่จะ “ปลุกต้นรักชาติ” ให้คนไทย รวมทั้งต้องการที่จะสร้างประเทศไทยให้เป็นมหาอำนาจด้วยแผนการรวมเผ่าไทย โดยมีความเชื่อพื้นฐานว่าคนไทยมีมากมายแต่กระจัดกระจายไปตามถิ่นต่างๆ และคนผิวเหลืองส่วนใหญ่ล้วนมีต้นกำเนิดมาจากที่เดียวกัน
2. จากตารางแสดงความถี่ของคำแสดงให้เห็นว่าบทละครเรื่อง “ราชมนู” มีแนวคิดหลักในการปลุกฝังค่านิยม “รักชาติ” ให้แก่ประชาชน
3. บทละครเรื่อง “ราชมนู” ประสบความสำเร็จในการสร้างค่านิยมรักชาติให้กับผู้ชมโดยการสร้างผูกเรื่องราวที่น่าติดตามและการสร้างภาพตัวละครให้เป็นผู้มีคุณธรรมสูงส่ง รวมทั้งท่วงทำนองดนตรีประกอบมีความไพเราะ ไพเราะ ติดหูผู้ฟัง
4. บทละครเรื่องนี้สื่อสารค่านิยมสู่ผู้รับโดยผ่านฉากหน้าม่าน บทสนทนา เพลง บุคลิกของตัวละคร เนื้อเรื่องและ ภาพที่ปรากฏในฉาก
5. จากการสัมภาษณ์ผู้ที่เคยชมละครเรื่องราชมนูในยุคต่างๆ จำนวน 4 คน คือ คุณนิภา ครองสุขเลิศ อาจารย์พัชพันธ์ ชิมสุวรรณ อาจารย์วาสนา บุญสม และคุณยุพดี เชาวชาติ ต่างให้ความเห็นว่า เมื่อเทียบกับละครเรื่องอื่นๆ แล้ว “ราชมนู” มีได้ดึงดูดผู้ชมด้วยการสร้างอารมณ์สะเทือนใจนำหน้าก่อนที่จะทำการโน้มน้าวใจเช่นเดียวกับ “เลือดสุพรรณ”

และเจ้าหญิงแสนหวี รวมทั้งเนื้อเรื่องก็ไม่โดดเด่นเพียงพอที่จะระลึกรำเรื่องราวรายละเอียดได้ในทันทีเช่นละครเรื่องอื่นๆ แต่ความเด่นของละครเรื่องนี้อยู่ที่บทเพลงประกอบละครที่เป็นเพลงปลุกใจ คุณนิภา ครองสุขเลิศ อดีตพนักงานรัฐวิสาหกิจวัย 70 ปีรำลึกอดีตให้ฟังว่า

“จำไม่ได้หรอก...นานมากแล้ว...เนื้อเรื่องเป็นยังไง..ฉากเป็นยังไง..แต่รู้ว่าสวยมาก เครื่องแต่งตัวก็..สวย..ละครกรรมศิลป์ไม่ต้องห่วงหรอก..แต่ที่จำได้มาจนทุกวันนี้คือเพลงเพราะได้ยินตามวิทยุประจำ ไม่รู้หรอกว่ามาจากละครเรื่องอะไรแต่รู้ว่ามาจากละครหลวงวิจิตร” (คุณนิภา ครองสุขเลิศ, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2543)

หรือในกรณีการผลิตซ้ำในรุ่นหลัง ซึ่งมีผู้เคยชมท่านหนึ่ง คือคุณครูยุพดี เขาวินชาติ ครูภาษาต่างประเทศ ร.ร. ฉัตรวิทยา ปัจจุบันอายุ 46 ปี ให้ความเห็นคล้ายคลึงกันดังนี้

“จำเรื่องราวขมขื่นไม่ค่อยได้ จะจำเจ้าหญิงแสนหวี กับเลือดสุพรรณได้มากกว่า พอพูดถึงเลือดสุพรรณที่ก็จะนึกออกกว่านางเอกชื่อดวงจันทร์.. อาจจะเป็นเพราะว่าเนื้อเรื่องมันไม่โรแมนติกเท่ากับสองเรื่องแรกที่พระเอกนางเอกตายตามกัน แต่ถ้าถามถึงเพลงละก็..จำได้..ปฏิวัติที่ไร้อื่นทุกที..” (คุณยุพดี เขาวินชาติ, สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2543)

จากข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า ผู้รับสารประทับใจการใช้เพลงเป็นองค์ประกอบในการสื่อสารด้วยละครมากที่สุด

เรื่องที่ 3 เจ้าหญิงแสนหวี

โครงเรื่อง (Plot)

โครงเรื่องของเจ้าหญิงแสนหวีอาศัยเรื่องราวบางส่วนจากประวัติศาสตร์มาผูกเป็นเรื่องขึ้น โดยอาศัยเพียงชื่อแคว้นแสนหวีและแคว้นเขมรรัฐ หรือที่คนไทยรู้จักกันดีในชื่อเมืองเชียงตุง ซึ่งการเลือกใช้แค่เพียงชื่อเมืองในประวัติศาสตร์นี้จึงเปิดโอกาสให้หลวงวิจิตรวาทการสามารถสร้าง

ละครได้โดยไม่ติดอยู่กับกรอบเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ ตัวละครจึงเดินไปตามจินตนาการของผู้แต่งได้อย่างเสรี เค้าโครงเรื่องจึงออกมาในแนวที่ทันสมัย นั่นคือการสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้กับผู้ชม เพื่อมุ่งหวังจงใจให้เกิดความคล้อยตามบทบาทของตัวละคร โครงเรื่องเริ่มจากความขัดแย้งเบื้องต้นของแคว้นแสนหวีและเขมรรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความต้องการสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน จึงทำให้เจ้าชายเขมรรัฐต้องเดินทางไปยังแคว้นแสนหวี และ ผูกสมัครรักใคร่กับเจ้าหญิงแสนหวี ซึ่งความรักนี้นำไปสู่นาฏกรรมที่ซับซ้อนขึ้นกลายเป็นความขัดแย้งที่ลึกและรุนแรงกว่าเดิม จนทำให้ทั้งสองต้องตัดสินใจเลือกระหว่างความรักและหน้าที่ต่อชาติบ้านเมืองของตน และจบลงด้วยความตาย

ตัวละคร (Characters)

เจ้าหญิงแสนหวีเป็นตัวละครหญิงที่นับว่ามีบทบาทโดดเด่นอีกตัวหนึ่งนอกเหนือไปจากดวงจันทร์ในเลือดสุพรรณ เพื่อให้เห็นถึงความโดดเด่นดังกล่าวผู้วิจัยจึงจะวิเคราะห์เจ้าหญิงแสนหวีเปรียบเทียบกับตัวละครเอกชายอื่นได้แก่เจ้าชายแห่งเขมรรัฐ ดังนี้

เจ้าหญิงแสนหวี คือหญิงสาวที่เกิดในตระกูลกษัตริย์ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความงดงามและสติปัญญาอันชาญฉลาด มีความทะนงในศักดิ์เชื่อมั่นในตนเองและไม่ยอมแพ้ใคร ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยเชื่อว่า เจ้าหญิงแสนหวีคือสตรีไทยในอุดมคติที่หลงวิจิตรวาทการอยากจะมีขึ้นจริงๆ กล่าวคือเป็นหญิงยุคใหม่ที่มีความกล้าหาญและมีบทบาทในสังคมมากกว่าจะเป็นเพียงข้างเท้าหลังดังที่เคยเป็นมาช้านาน และผู้วิจัยสันนิษฐานว่าท่านคงจะต้องการแสดงให้เห็นว่า “แม้ผู้หญิงก็สามารถรักษาชาติได้” ซึ่งการให้ความสำคัญกับตัวละครฝ่ายหญิงนี้ อาจจะได้จากการตั้งชื่อเรื่องว่า “เจ้าหญิงแสนหวี” แทนที่จะตั้งชื่อว่า “เจ้าชายเขมรรัฐ” หรือ “เจ้าหญิงแสนหวีและเจ้าชายเขมรรัฐ” ซึ่งหากเปลี่ยนชื่อละครไปเป็นชื่ออื่นผู้วิจัยเชื่อว่าความจับใจในบทบาทของเจ้าหญิงก็คงจะลดลงเพราะได้ ถูกแบ่งปันให้กับตัวละครชายไปแล้วส่วนหนึ่ง

เจ้าชายเขมรรัฐ คือตัวเอกฝ่ายชายที่มีบทบาทโดดเด่น มีบทบาทมากพอๆกับเจ้าหญิงแสนหวี แต่ผู้วิจัยกลับมองว่าบทบาทและการกระทำของเจ้าชายเขมรรัฐคือฐานที่จะช่วยให้เจ้าหญิงแสนหวีโดดเด่นและทวีความสำคัญขึ้น

ละครเรื่องนี้คงจะไม่ประสบความสำเร็จในการสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้คนดู ถ้าหากว่าจะเปลี่ยนบทบาทของตัวละครให้ปฏิบัติในสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่น ให้เจ้าหญิงแสนหวี ยอมแพ้เจ้าชาย และยินยอมให้เจ้าชายยึดเมืองและครองรักกับเจ้าชายอย่างมีความสุข หรือจะเปลี่ยนบทให้เจ้าชายต้อตึง ไม่ยอมทำตามคำสั่งพระบิดา ก็จะทำให้ทิศทางของละคร เปลี่ยนไป คนดูก็จะมองเห็นเจ้าชายเป็นเพียงชายหนุ่มที่บูชาความรักธรรมดาๆ คนหนึ่งที่ไม่มีความน่าสนใจหรือแปลกใหม่แต่ประการใด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความขัดแย้งที่ต้องทำให้ตัวละครเลือก ตัดสินใจเป็นเส้นหรืออย่างหนึ่งของละคร และมีผลต่อการสัมผัสอารมณ์ของการสื่อสารมาก เพราะเรื่องราวได้จบลงอย่างน่าประทับใจและชนะใจคนดู

อาจกล่าวได้ว่าตัวละครเอกในเรื่องนี้มีลักษณะเป็นตัวละครกลม (round character) เนื่องจากต่างก็ได้แสดงพฤติกรรมออกมาแบบคนปกติธรรมดาที่มีทั้งรัก โลก โกรธ หลง และเมื่อรู้ว่าทำผิด ก็มีการพัฒนาเรียนรู้ และแก้ไขสิ่งที่ผิดนั้นไปสู่ความถูกต้องในที่สุด

บท (diction)

เมื่อพินิจดูบทสนทนาในละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี” จะพบว่าบทสนทนามีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องและยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้ผู้ชมทราบว่าตัวละครแต่ละตัวมีบุคลิก ลักษณะอย่างไร รวมทั้งสามารถถ่ายทอดและปลูกฝังทัศนคติเรื่องความรักชาติสู่คนดูอีกด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. บทสนทนาที่แสดงถึงบุคลิกลักษณะ อุปนิสัยของตัวละคร

1.1 บทสนทนายะหว่างเจ้าชายและพี่เลี้ยงซึ่งแสดงถึงอุปนิสัยของเจ้าชายว่าเป็นคนเด็ดเดี่ยว กล้าหาญและสามารถแยกแยะความรักกับหน้าที่ได้อย่างชัดเจน

เจ้าชาย : ถ้าพี่รักฉันจริง ขอให้ทำตามคำสั่งครั้งสุดท้ายของฉัน พี่กลับไป
เขมรรัฐ ไปทูลเจ้าพ่อว่าพระโอรสของพระองค์สิ้นพระชนม์

เสียแล้ว ตำแหน่ง รัชทายาทเขมรรัฐให้ตกเป็นของน้องชายฉัน
พี่เลี้ยงเจ้าชาย : ขอให้ทรงยังตรอง ขอให้ทรงนึกถึงกาลในอนาคต
เจ้าชาย : ฉันตรองแล้ว ฉันนึกถึงแล้ว อนาคตของฉันคือตามไปอยู่กับ
ดวงวิญญาณที่ฉันรัก ใครจะตำหนิฉันไม่ได้ ฉันทำหน้าที่ของฉัน
ครบถ้วนแล้ว ไปเถอะพี่ พี่ไม่เคยขัดใจอะไรฉันเลย วันนี้ก็ขอ
อย่าขัด ทหารทุกคนขอให้ได้รับความชอบใจจากฉัน ที่ท่านได้
ทำหน้าที่ของท่านสมเด็จพระรัตนวงศเขมรรัฐ ขอให้ท่านพากันกลับไป
ทหารต้องฟังคำสั่งของแม่ทัพ เมื่อแม่ทัพสั่งให้กลับก็ต้องกลับ ไป
เถอะไป

หรือจากบทสนทนาในตอนที่แสนหวีจวนแตกก็สามารถบรรยายลักษณะ
และ ความรู้สึกนึกคิดของเจ้าหญิงแสนหวีได้เป็นอย่างดี

เจ้าหญิง : (พูดกับพี่เลี้ยง) เมื่อเราไม่มีทางสู้ เราต้องหาทางช่วยชีวิต
พลเมืองของเราไว้ (พูดกับทหาร) กวาดต้อนผู้คนของเราออก
จากเมืองให้หมด อย่าให้ตกเป็นชะเลยของเขมรรัฐเขา รีบไปต้อน
ออกให้หมด ไปลงมือกันเดี๋ยวนี้ ต้อนออกไปทางทิศตะวันตก....
พี่เลี้ยง : สำหรับพระองค์เอง จะทำอย่างไรพระเจ้าคะ
เจ้าหญิง : ตัวฉันเองนะ ไม่ต้องเป็นห่วงดอก ฉันเป็นเจ้าหญิงครองนคร
แสนหวี ฉันต้องตายอยู่กับแสนหวีของฉัน

นอกจากนี้ความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญของเจ้าหญิงยังได้ปรากฏในเวลาต่อมาเมื่อมี
ชาวบ้านบางคนไม่ยอมอพยพไปตามที่พระองค์ทรงมีบัญชา พระองค์จึงมีรับสั่งเด็ดขาดว่า

เจ้าหญิง : ต้อนออกไปให้หมด ใครไม่ยอมไปฆ่าเสีย ฉันไม่ต้องการให้ชาว
แสนหวีตกเป็นชะเลยของเขมรรัฐ

นอกจากนี้ยังมีบทรำพันของเจ้าหญิงแสนหวีก่อนสิ้นพระชนม์ที่แสดงถึงพัฒนาการทางความคิดของตัวละครคือ

เจ้าหญิงแสนหวี : ข้าแต่เจ้าพ่อ ลูกรู้สึกตัวแล้วว่าลูกได้ทำผิดอย่างร้ายแรง ขอให้ดวงวิญญาณของเจ้าพ่อโปรดให้อภัยแก่ลูก ถึงแม้แสนหวีจะพ่ายแพ้ชาวแสนหวีก็ไม่ตกเป็นชะเลยของเขมรรัฐเลยแม้แต่คนเดียว ถึงแม้ตัวลูกๆ ก็จะไม่ยอมตกเป็นชะเลยของเขา แต่ในฐานะที่ลูกเป็นเจ้าของนครแสนหวี ลูกต้องตายอยู่ในแสนหวี

จากบทสนทนาทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นว่าเจ้าหญิงแสนหวีเป็นผู้มีจิตใจเด็ดเดี่ยว เข้มแข็ง แม้จะมีความรันทดทุรังอยู่บ้าง แต่ก็มีควมรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและเมื่อรู้ตัวว่า ทำผิดพลาดพลั้งไปรักกับเจ้าชายเขมรรัฐแล้ว ก็พยายามแก้ไขในสิ่งผิดคือยอมสละชีวิตเพื่อรักษาเกียรติยศแห่งแสนหวี

2. บทสนทนาที่ต้องการสื่อความคิดของผู้ประพันธ์ผ่านตัวละคร

ความคิดหลักที่หลงวิจิตรวาทการต้องการสื่อไปถึงผู้ชมโดยผ่านละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวีมากที่สุดคือ แนวคิดเรื่องความรักชาติและโยงไปถึงแผนการรวมเผ่าไทย ดังบทสนทนาของเจ้าหญิงกับพี่เลี้ยง บทสนทนาของเจ้าชายกับพี่เลี้ยง และบทสนทนาที่ยกมาเป็นตัวอย่างในเบื้องต้นและบทต่อไปนี้

การถ่ายทอดแนวความคิดเรื่องไทยใหญ่และไทยเล็ก

เจ้าหญิงเล็ก : หม่อมฉันมาส่งเสด็จค่ะ ทราบว่าเจ้าพี่จะเสด็จจากแสนหวี
เจ้าชาย : ขอบพระทัยมาก เมื่อตะกี้เสียงร้องเพลงอะไรเพราะดี
เจ้าหญิงใหญ่ : เพลงไทยน้อยไทยใหญ่ หญิงเล็กเขาคิดขึ้นเองค่ะ
เจ้าชาย : ความคิดดีมาก เรื่องไทยน้อยไทยใหญ่ หม่อมฉันสนใจที่สุด

เพราะว่าไถยน้อยกับไถยใหญ่ก็เป็นเลือดเนื้อเชื้อสาย
อันเดียวกัน

เจ้าหญิงแสนหวี : เพลงของหญิงเล็ก เขาก็มุ่งที่จะเตือนให้ระลึกและจดจำ
ไว้เสมอว่าไถยน้อยกับไถยใหญ่เป็นพี่น้องร่วมสาย

ภาพที่ปรากฏในฉาก (Spectacles)

ละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวีนี้ประกอบด้วยฉากจำนวน 12 ฉาก โดยมีฉากนำหน้า
ม่านที่ให้ครูและนักเรียนสนทนากันในวันเปิดเทอม และครูให้รายละเอียดกับนักเรียนเรื่อง
เมืองแสนหวี ส่วนฉากอื่นๆนั้น เป็นสถานที่ตามท้องเรื่องซึ่งมีทั้งของเมืองเขมรรัฐและแสนหวี
โดยให้ความสำคัญกับฉากอุทยานแสนหวีว่า นอกจากจะเป็นที่พบบันของคูรักแล้วในตอนท้ายยัง
เป็นที่ตายของเจ้าชายและเป็นที่พบบันของวิญญาณทั้งสองด้วย

จากรายละเอียดของฉากทั้งหมด เมื่อเทียบกับเลือดสุพรรณแล้วจะเห็นว่า
เจ้าหญิงแสนหวี มีรายละเอียดของฉากมากกว่า และที่น่าสนใจก็คือมีฉากนำที่แสดงถึงความ
เป็นมาของเมืองแสนหวี และเขมรรัฐ ซึ่งฉากนำนี้จะช่วยสร้างความกระจ่างให้คนดูและสนใจ
ติดตามว่า ชั้นบันไดในอุทยานซึ่งบัดนี้เหลือเพียงซากปรักหักพัง และคุณครูถามนักเรียนว่าสังเกต
เห็นหรือไม่นั้น จะเป็นที่มาของเรื่องราวต่อไป นอกจากนี้ยังพบว่าระบำประกอบเพลงในแต่ละ
ฉากก็มีส่วนสร้างความประทับใจให้กับคนดูมากเช่นกัน ฉากในเรื่องนี้จึงนับว่ามีบทบาทต่ออรรถรส
ของละครมากกว่าเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี

ความคิด (Thought)

ในเรื่อง"เจ้าหญิงแสนหวี"นี้ ยังคงใช้ความสะเทือนใจจากโคกนาฏกรรมของตัวละครเป็น
สื่อในการสื่อสารถึงผู้ชม โดยใช้คำประกาศก่อนแสดงและฉากนำในการให้รายละเอียดและสื่อสาร
ความคิดเพื่อหล่อหลอมคนดูให้มีความรู้ความเข้าใจไปในทางเดียวกันว่า นครแสนหวีมีความ
เป็นมาอย่างไร จากนั้นจึงดำเนินเรื่องตามลำดับด้วยภาษาที่คมคายแต่ไม่ซับซ้อน สามารถติดตาม
และเข้าใจได้โดยง่าย

นอกจากนี้การสื่อความคิดผ่านความบันเทิงนี้ก็มีปรากฏให้เห็นอยู่หลายตอนในเรื่อง เจ้าหญิงแสนหวี ดังเช่นเรื่องของระบำเผ่าไทยซึ่งได้ยกตัวอย่างไปแล้ว หรือในตอนที่เจ้าชาย คร่ำครวญกอดศพเจ้าหญิงและร้องเพลงแสนระทม บทร้องดังกล่าวเป็นการบีบคั้นอารมณ์จาก คนดูให้รู้สึกโศกเศร้าตามเจ้าชาย ผลทางอ้อมที่ตามมาก็คือ ความจดจำในวีรกรรมพลีชีพเพื่อชาติ

ดนตรี(Melody)

ดนตรีและเพลงในเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี นอกจากจะมีหน้าที่ในการดำเนินเรื่อง แล้วยังสามารถสร้างความประทับใจให้ผู้ชมด้วยรวมทั้งส่วนสำคัญในการโน้มน้าวใจมาก เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างความจดจำเรื่อง และสร้างอุดมการณ์ต่างตามที่คุณผู้ส่งสารต้องการ สื่อถึงผู้ชม ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ชมละครต่อไปนี้

“เพราะเป็นท่วงทำนองที่ฟังง่าย ติดหู ติดใจ และอาจจะเป็นเพราะว่าตัวแสดงของ กรมศิลป์เรามีฝีมือ ตัวเจ้าหญิงแสนหวีนี่นะ...เสียงเพราะเหลือเกิน พอเพลงขึ้นก็ปรบมือกัน เกียวกราว ไม่ร้องตามด้วยนะ คนสมัยก่อนเขาไม่ร้องตาม...ชอบใจก็ปรบมือ..ไม่มีหรอกที่ จะกรีดแบบไปดูคอนเสิร์ตเหมือนสมัยนี้..ละครถ้าไม่มีดนตรี ไม่มีเพลงมันก็กร่อย..ตั้งหน้าตั้งตาพูด กันอย่างเดียว..คนในสมัยนั้นเขารักชาติกันนะ น้าวามันเป็นกระแสเหมือนเป็นแฟชั่น..ดูละครจบ ก็ยังกลับมาได้ยินเพลงทุกวันจากวิทยุ” (คุณนิภา ครองสุขเลิศ,สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2543)

“ได้ดูเรื่องเจ้าหญิงแสนหวีในสมัยหลังเป็น เวอร์ชันที่ ศรีวิไล (ปศุตานนท์) มุกสิกพงศ์ วิฑูร กฤษณา จตุพล ภูอภิรมย์ เป็นตัวเอก นานมาแล้วแต่ก็ยังจำได้เพราะชอบเพลง ... เจ้าหญิงแสนหวี..เราแสนยินดี..รับรองท่านมา...สมัยนั้นดังระเบิด..ทั้งๆที่มีความบันเทิงอื่นๆ เยอะแยะ โรงหนัง ละครเวที เต็มจำ แต่เรื่องนี้เอามาสร้างซ้ำก็ยังดัง เพลงในสมัยนั้นก็ฮิตนะ รู้สึกเอามาแสดงออกทีไรด้วย...แต่ในความคิดของพี่..คิดว่าเพลงไม่น่าจะมีความโน้มน้าวใจให้ รักชาติแล้ว เพราะมันคนละยุคกันแต่เรื่องบันเทิงจะได้แน่ๆ.....” (คุณยุพดี เขาวนัชาติ ,สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2543)

นอกจากจะวิเคราะห์ด้วยแนวคิดองค์ประกอบละครของอริสโตเติลแล้ว ผู้วิจัยจะหาค่าความถี่ของคำที่กล่าวถึงสถาบันที่ใช้ในบทละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี” เพื่อยืนยันค่านิยมหลักที่ปรากฏในเรื่อง ดังนี้

ตารางที่ 3 : ตารางแสดงการจัดกลุ่มข้อความ(Cluster Analysis)ผนวกกับการหาค่าความถี่ในการใช้คำที่อ้างถึงสถาบันหลักในบทละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี”

สถาบัน	คำที่พบในละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี”	ความถี่
ชาติ	ไทยใหญ่/ไทยน้อย/ชนชาติไทย/ไทยใหญ่พี่ชายของเรา/ชาติ/รักชาติประเทศบ้านเมือง/เลือดเนื้อเชื้อสายเดียวกัน/พี่น้องร่วมสายโลหิต/บ้านเมือง/เกียรติศักดิ์ของแสนหวี/บ้านเมือง	42
พระมหากษัตริย์	เจ้านายท่าน	1
กองทัพ/ทหาร	ทหาร/นักรบ/กองทัพเชมรัฐ/แม่ทัพ	11
ประชาชน	พวกเรา/หมู่ชน/คนข้ามมาจากแสนหวี/พลเมือง/ผู้คน/	17

เนื่องจากละครเรื่อง “เจ้าหญิงแสนหวี” เป็นเรื่องราวของเจ้าหญิงแสนหวีและเจ้าชายเชมรัฐ ซึ่งแม้หลงวิจิตรวาทการจะให้คำนำไว้ก่อนแสดงว่า แคว้นทั้งสองรวมเรียกว่า “ไทยใหญ่” และถือว่าเป็นพี่น้องกับคนไทยในปัจจุบัน แต่เนื่องจากตัวเอกและสถานที่ในเรื่องมิใช่ประเทศไทย ดังนั้นการปลูกใจให้รักชาติจึงมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับละครเรื่องอื่นๆที่นำมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ เมื่อติดตามบทละครอย่างละเอียดจะพบว่า เนื้อเรื่องในช่วงแรก จะเน้นให้ความสำคัญบันเทิงด้วยระบำ เพลง และบทบาทของตัวละครที่ตกอยู่ในห่วงรัก เมื่อถึงช่วงท้ายจึงมีการขมวดปมเรื่องให้เข้มข้นด้วยการตายของตัวละคร ดังนั้นความถี่ของคำที่ปรากฏในตารางจึงมีจำนวนไม่มากนัก

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความถี่ของการใช้คำก็คือ ในสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งในเรื่องนี้ตัวละครเอก เป็นเจ้าหญิง เจ้าชาย แต่ผู้วิจัยพบคำที่กล่าวถึงสถาบันกษัตริย์ในลักษณะที่พลเมืองพูดถึงเพียง 1 ครั้ง ส่วนการกล่าวถึงเจ้าผู้ครองนครทั้งสองซึ่งปรากฏเกือบตลอดเรื่องนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นไปในลักษณะของการดำเนินเรื่อง แต่มิได้มีผลต่อการสร้างค่านิยม จึงไม่นับรวม

ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นไปในลักษณะของการดำเนินเรื่อง แต่มิได้มีผลต่อการสร้างค่านิยม จึงไม่นับรวมเป็นความถี่ของคำที่ใช้วิเคราะห์

สรุป

1. ปัจจัยทางการเมืองการปกครองมีผลต่อบทประพันธ์เรื่อง เจ้าหญิงแสนหวี เนื่องจากในขณะนั้นรัฐบาลไทยต้องการสร้างค่านิยมรักชาติให้คนไทย และต้องการให้คนไทยเชื่อว่า มีพี่น้องไทยมากมายกระจัดกระจายอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิตามแผนการรวมเผ่าไทย ซึ่งถ้ารวมกันได้ทั้งหมด ไทยจะเป็นประเทศมหาอำนาจประเทศหนึ่ง

2. ค่านิยมหลักที่ปรากฏอยู่ในละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี คือ ความรักชาติ

3. บทละครประสบความสำเร็จในการสร้างค่านิยมรักชาติให้คนไทยในสมัยนั้น โดยการสร้างความประทับใจผ่านอารมณ์สะเทือนใจโดยใช้โศกนาฏกรรมของตัวละครเป็นเครื่องมือ รวมทั้งมีการเลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับถ้อยคำ คือ เป็นถ้อยคำเรียบง่าย จดจำง่าย มีความชัดเจนในตัวเอง และมีความหมายกินใจ นอกจากนี้ยังสื่อสารค่านิยมผ่านการให้ความบันเทิงในรูปของระบำและดนตรี ซึ่งมีเพลงประกอบมีเนื้อหาปลุกใจให้รักชาติ แม้เมื่อละครจบลงแล้วยังมีกระบวนการให้ฟังซ้ำโดยสถานีวิทยุของทางราชการ ทำให้ค่านิยมรักชาติเป็นที่แพร่หลายในหมู่คนไทยสมัยนั้นด้วย

4. ละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี สื่อสารค่านิยมสู่ผู้รับสาร โดยตัวละคร เพลง บทสนทนา เนื้อเรื่อง ฉากนำ(ฉากหน้าม่าน) และภาพที่ปรากฏในฉาก ตามลำดับ ทั้งในเรื่องของไทยน้อย ไทยใหญ่ ซึ่งความรู้เหล่านี้จะนำไปสู่ความกลมเกลียวสามัคคีในหมู่คนไทย รวมทั้งมีความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติและรักชาติในที่สุด

5. จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ชมละครรวมทั้งผู้จัดละครหลายท่านมีความเห็นบางส่วน ในความประทับใจต่อละครเรื่อง "เจ้าหญิงแสนหวี" ดังนี้

" ระบำที่ใช้แสดงสวยมาก...มีหลายชุด ดูเหมือนจะมากกว่าเรื่องอื่นๆนะถ้าจำไม่ผิด..มีทั้งในม่าน หน้าม่าน รัสวยทุกคน พวกคิดปากรไม่ต้องห่วง จะแสดงซ้ำก็ครั้ง เปลี่ยนคนแสดงก็คนก็ยังไม่เบื่อ ..เขาเก่ง...ฝึกมาโดยเฉพาะ.." (คุณนิภา ครองสุขเลิศ, สัมภาษณ์ 18 เม.ย.43)

“ชอบศรีวิไล เดี่ยวนี้เป็นภรรยาคุณวีระ มุสิกพงษ์ เขาสวยมาก..พอใส่เครื่องละคร แต่งหน้า แต่งตาแล้วโดนแสงไฟ..สวย..ดังมากเลยสมัยนั้น..รำกีดินะ..แต่อาจจะสวยสู้กรรมศิลป์ ไม่ได้ เพราะเป็นงานของนักศึกษา..ชมรมศิลปะการแสดง..รามคำแหง..แล้วก็มีศิลปะการอย่าง พี่มาแจม เรื่องการทำฉาก ทำงานเบื้องหลัง..ประทับใจนางเอก..พระเอกก็หล่อละ..สมัยก่อน วิฑูรย์ ..จุฑาผล..เมื่อก่อนนี้สาวๆ กรีดกันเลย ..แล้วพวกนี้ต่อมาเป็นดารากันทุกคน..เรียกว่าแจ้งเกิดเลยละ..”
(คุณยุพดี เชาวินชาติ , สัมภาษณ์ : 20 เมษายน 2543)

“จำรายละเอียดไม่ค่อยได้แต่รู้ว่าเพลงเพราะ , ฉากสวย , ตระการตามากเลย ”

(อ.พัชพันธ์ ชีมสุวรรณ, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2543)

จากข้อมูลดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า เมื่อนำบทละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวีมาสร้างเป็นละครออกแสดงสู่สายตาผู้ชมแล้ว ผู้รับสารประทับใจในกลวิธีการสื่อสารผ่านผู้แสดง ด้วยดนตรีและเพลงมากที่สุด

เรื่องที่ 4 น่านเจ้า

โครงเรื่อง (Plot)

น่านเจ้า เป็นเรื่องราวของการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวไทยจากดินแดนทางเหนือถอยร่นมาอย่างต่อเนื่องเนื่องจากถูกจีนรุกราน มาจนถึงดินแดนที่เรียกว่า “น่านเจ้า” มายังดินแดนสุวรรณภูมิ โดยในช่วงนี้ได้เกิดเรื่องราวอันเป็นตำนานรักข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสาวชาวบ้านนาม “กิงแก้ว” กับ เจ้าชายแห่งน่านเจ้า โดยที่เจ้าชายได้หมั้นหมายกับลูกสาวพระเจ้ากรุงจีนในขณะที่พบรักกับกิงแก้ว ความรักของทั้งสองจึงถูกขัดขวาง และเนื่องจากชาวไทยส่วนหนึ่งไม่พอใจที่จีนจะขยายอิทธิพลมาครอบงำชาวไทย กิงแก้วจึงชักชวนเพื่อนร่วมหมู่บ้าน อพยพไปหาแผ่นดินใหม่ที่จะสามารถรักษาความเป็นไทไว้ได้ ซึ่งเจ้าชายก็ตัดสินใจที่จะตามไปด้วย แต่ในระหว่างทางนั่นเอง กิงแก้วเกิดล้มป่วยและเสียชีวิตลง จึงถูกฝังไว้ใต้ต้นแก้ว ชาวไทยที่เหลือพากันมุ่งหน้าเดินทางต่อไปสู่ดินแดนใหม่ด้วยความความรักเสรี และความหวังที่ดีในวันข้างหน้า

เรื่อง "น่านเจ้า" นี้ อาศัยเพียงเค้าโครงเรื่องการอพยพของชนเผ่าไทย มาผูกเป็นเรื่องราว โดยสร้างตัวละครต่างๆ เพื่อเพิ่มสีสันให้กับละคร

ตัวละคร (Characters)

ตัวละครในเรื่องนี้แม้จะมีมากมาย แต่ตัวละครที่เป็นตัวดำเนินเรื่องมีเพียง กิ่งแก้ว เท่านั้นที่เป็นผู้แสดงออกและกระตุ้นให้ตัวละครอื่นๆ แสดงความรักชาติออกมา เนื่องจากบทบาทที่เด่นชัดที่สุดของกิ่งแก้วตามท้องเรื่องก็คือ การแสดงความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และรักชาตินี้เอง จึงทำให้กิ่งแก้วมีลักษณะเป็น ตัวละครแบน (Flat character) ซึ่งแสดงลักษณะออกมาเพียงด้านเดียว และการที่หลวงวิจิตรวาทการสร้างตัวละครเอกให้เป็นสตรีนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นเพราะท่านต้องการกระตุ้นให้สตรีไทยรับรู้ถึง ศักยภาพ และบทบาทของตนเองในการที่จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมเช่นเดียวกับชาย

บท (Diction)

เนื่องจากบทสนทนาในเรื่อง "น่านเจ้า" มีบทบาทมากในการปลุกใจให้รักชาติ โดยตั้งแต่ฉากนำที่ปรากฏชายสองคนมาผลัดกันท่องกลอนกล่าวถึงความเป็นมาของชนเผ่าไทยที่อพยพลงมาจากตอนเหนือ รวมทั้งทำความถึงกิ่งแก้ว สตรีไทยซึ่งมีความรักชาติซึ่งเป็นผู้นำในการชักชวนคนไทย ในน่านเจ้าอพยพไปหาแผ่นดินใหม่ ภาษาที่ใช้เป็นบทสนทนาที่จัดเรียงถ้อยคำไว้ดีแล้ว (Rhetorical Speech) ดังนั้นบทสนทนาที่ปรากฏในเรื่องจึงไม่สามารถแสดงบุคลิกลักษณะของตัวละคร ยิ่งไปกว่านั้นภาษาที่ตัวละครใช้ไม่เป็นไปตามยุคตามสมัยที่ปรากฏในเรื่อง

ภาพที่ปรากฏในฉาก (Spectacles)

ละครเรื่อง "น่านเจ้า" ประกอบด้วยฉาก 11 ฉาก โดยมีฉากนำ 1 ฉาก โดยในบทละครมิได้กำหนดรายละเอียดมากนัก และส่วนใหญ่เป็นฉากในหมู่บ้านและทางเดินในป่าที่เต็มไปด้วยต้นไม้ แม้สีสันของเสื้อผ้าที่ปรากฏในบทละครก็ไม่มากนัก เนื่องจากตัวละครสำคัญๆ ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านธรรมดาๆ แต่ผู้ชมจะตระการตาไปกับเครื่องแต่งกาย

ของระบำชุดต่างๆที่แทรกอยู่ภายในเรื่อง ซึ่งภาพที่ปรากฏเหล่านี้สร้างความบันเทิงให้ผู้ชม และมีผลในการโน้มน้าวใจได้ในระดับหนึ่ง

ความคิด (Thought)

หลวงวิจิตรวาทการได้พยายามที่จะถ่ายทอดความคิดให้ประชาชน เชื่อว่า แต่เดิมคนไทยเคยเป็นใหญ่อยู่ในดินแดนจีนมาก่อน แต่เมื่อถูกจีนรุกรานจึงอพยพมา อยู่ที่บ้านเจ้า อันเป็นดินแดนที่อยู่ทางตอนใต้ และอพยพมาเรื่อยๆ ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้ ทำให้คนไทยเห็นความยากลำบากของบรรพบุรุษจึงเกิดความภาคภูมิใจ และรักในความเป็นไทย

นอกจากนี้ ยังได้สื่อสารความคิดในเรื่องความสามัคคีของชนในชาติด้วย ดังใน ตอนที่ชาวไทยต่างชักชวนกันเดินเพื่อไปหาดินแดนใหม่ซึ่งไม่อยู่ภายใต้อาณัติของจีน รวมทั้งได้แสดงนัยว่า ชาติไทยเป็นชาติที่รักอิสระเสรีและมีศักดิ์ศรี ไม่ยอมตกเป็นเมืองขึ้นของใคร ความคิดเหล่านี้สอดแทรกอยู่ในละครเกือบตลอดทั้งเรื่อง

ดนตรี (Melody)

แม้เนื้อเรื่องของบ้านเจ้าจะไม่สร้างความตื่นเต้น และสร้างความสะเทือนใจให้กับผู้ชมเหมือนเรื่องอื่นๆ แต่ดนตรีและเพลงที่ใช้ประกอบในเรื่องบ้านเจ้า มีเนื้อหาที่น่าประทับใจ เมื่อมาประกอบกับท่วงทำนองที่ไพเราะแล้ว เพลงประกอบละครเรื่องนี้สามารถดึงดูดใจ ผู้ชมได้ และสร้างอารมณ์ให้คล้อยตามได้ ดังเช่นเพลง “หน้าผา” ซึ่งมีคำบรรยายด้วยภาษาที่ให้ภาพพจน์ถึงธรรมชาติน้ำตกที่ริมผา ทำให้ผู้ชมสามารถจินตนาการตามเนื้อเพลงได้ว่ามี “น้ำกระเซ็นฟูฝอย ตีฟองล่องลอย ส่งเสียงครึกโครม” หรือเพลงกิ่งแก้วซึ่งผู้ประพันธ์ได้ใช้ภาษาสร้างจินตนาการให้นึกไปถึง ต้นแก้วใหญ่ที่ออกดอกสะพรั่งด้วยประโยค “ได้ร่มไม้ ดอกพราว ขาวงาม” นอกจากนี้ เพลง “เดิน”, เพลง “รักไทย” และเพลง “รวมไทย” มีเนื้อหาที่สร้างอุดมการณ์รักชาติให้เกิดขึ้น โดยตอกย้ำความเป็นปึกแผ่นของชาติไทย และ พลังสามัคคีที่คนไทยร่วมใจกันก้าวเดินไปข้างหน้า

การหาค่านิยมที่ปรากฏในละครโดยการหาค่าความถี่ของคำที่ใช้ในบทละครอ้างอิงถึงสถาบันหลัก แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4: ตารางแสดงการจัดกลุ่มข้อความ(Cluster Analysis)ผนวกกับการหาค่าความถี่ในการใช้คำที่อ้างอิงถึงสถาบันหลักในบทละครเรื่อง “น่านเจ้า”

สถาบัน	คำที่พบในละครเรื่อง “น่านเจ้า”	ความถี่
ชาติ	ชาติ/ชาติไทย/ไทย/ไทยใหญ่/ไทยน้อย/ไทย อาหม/สิบสองจุไทย/ไทยน้อย/ชนชาติไทย/ รวมไทย/รักชาติ/รักไทย/รักความเป็นไทย/ แผ่นดินไทย/ไทยน่านเจ้า/ศิลาสัตย์ที่ฟิงมีต่อ ชาติ/บ้านเมือง/ภาษาไทย/ทฤษฎีต่อชาติ/ ชายชาติ/เพื่อนไทย/ประเทศไทย/เทอดไทย/ ทุนไทยชาติไทยเจริญ	123
ศาสนา	ศาสนา	1
พระมหากษัตริย์	เจ้าฟ้าน่านเจ้า/เดชะพระปกครอง/หน้าที่ต่อ ชาติ/พระเจ้ากรุงจีน/แม่อยู่หัว	8
ประชาชน	พวกไทย/ ชาวไทย/ชนชาวไทย/ประชาชน/ พลเมือง/พี่น้องทั้งหลาย	19

ข้อมูลจากตารางจะพบว่า มีการใช้คำที่อ้างอิงถึงสถาบันชาติมากที่สุด กล่าวถึงสถาบันศาสนาน้อยที่สุด และการกล่าวถึงประชาชนมีลักษณะของการเรียกเพื่อปลุกใจให้อีกheim จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้สรุปได้ว่า ค่านิยมหลักที่อยู่ในบทละครเรื่อง “น่านเจ้า” คือค่านิยมรักชาติ

สรุป

1. ปัจจัยทางบริบทที่มีผลต่อประดิษฐ์การในบทละครของหลวงวิจิตรวาทการ ได้แก่ปัจจัยทางการเมืองการปกครอง เพราะมุ่งสร้างค่านิยมตามนโยบายรัฐบาลในสมัยนั้น
2. บทละครเรื่อง “น่านเจ้า” มีแนวคิดหลักเรื่องความยิ่งใหญ่ไทย และการรวมเผ่าไทย ซึ่งหมายถึงการสร้างความรักความภาคภูมิใจในชาตินั่นเอง
3. บทละครเรื่อง “น่านเจ้า” ประสบความสำเร็จในการสร้างค่านิยมให้กับคนไทยในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยการสร้างความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของชาติ ความพยายามความยากลำบากของบรรพบุรุษและความตระหนักในความรักอิสระเสรีของคนไทย
4. ละครเรื่องน่านเจ้าสื่อสารค่านิยมรักชาติสู่ผู้ชมผ่านทางฉากหน้าผ่าน บทสนทนา เพลง บุคลิกตัวละคร เนื้อเรื่อง และภาพที่ปรากฏในฉาก ตามลำดับ
5. จากการสัมภาษณ์ผู้รับสาร ได้ข้อมูลความประทับใจของผู้ชมแต่ละท่าน ดังนี้

“ชอบน่านเจ้า..เพราะระบำที่เขาใช้ดูยิ่งใหญ่มาก เพลงก็ดี ภาษาที่ใช้เพราะมาก ที่จำได้เพราะทำงานวิเคราะห์จากบทละครเหมือนกัน แต่คนทั่วไปก็คงจะไม่ประทับใจตรงนี้”

(ดร.กฤษมา เฟนสกี สตาลิ่ง, สัมภาษณ์ 17 ธันวาคม 2542)

“จำรายละเอียดไม่ค่อยได้ จำได้แต่เพลงเพราะเปิดบ่อยๆทางวิทยุ”

(ศ.ดร. แถมสุข นุ่มนนท์, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2542,)

“เรื่องนี้ไม่ค่อยเด่น เลยจำไม่ได้ แต่รู้ว่านางเอกชื่อ..กิ่งแก้ว เพราะชอบดอกแก้ว..ต้องค่อยๆนึก..แต่ที่แน่ๆจำเพลงได้..แต่บางทีก็ลืมว่ามันอยู่ในเรื่องอะไร” (คุณนิภา ครองสุขเลิศ, สัมภาษณ์ 18 เมษายน 2543)

จากข้อมูลการสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าความประทับใจที่ผู้ชมมีต่อ“น่านเจ้า”มีหลายมุม ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะขึ้นอยู่กับความสนใจเพราะโครงเรื่องของน่านเจ้าไม่เข้มข้นเท่าเลือดสุพรรณและเจ้าหญิงแสนหวี แต่ในที่สุดก็พอสรุปได้ว่า ผู้ชมส่วนใหญ่ประทับใจและจดจำเพลงประกอบละครได้มากที่สุด

เรื่องที่ 5 อานุกาพย์พอขุนรามคำแหงมหาราช

เนื่องจากละครเรื่องอานุกาพย์พอขุนรามคำแหงมหาราช เป็นละครที่เกิดในช่วงหลังสงคราม ซึ่งในขณะนั้นประชาชนกำลังต้องการความแปลกใหม่ในด้านต่างๆ เพื่อมาชดเชยความยากลำบากที่ได้รับในระหว่างสงครามดังนั้น “แม้เนื้อหาของเรื่องจะไม่ใช่โคกนาฏกรรม แต่ปรากฏว่าเป็นที่นิยมของประชาชนมาก ” (คุณอารีย์ นักดนตรี ,สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2543) สามารถวิเคราะห์โครงสร้างของบทละครได้ดังนี้

โครงเรื่อง(Plot)

โครงเรื่องของ “อานุกาพย์พอขุนรามคำแหง” นั้นเป็นการนำเนื้อหาบางส่วนในประวัติศาสตร์มาแต่งให้เป็นเรื่องราวและเพิ่มเติมตัวละครและบทบาทต่างๆ ลงไป เพื่อเพิ่มอรรถรสให้กับละคร เพื่อมิให้ดูเป็นการนำเสนอแต่เรื่องราวในประวัติศาสตร์มากเกินไป โดยเริ่มเรื่องจากความความขัดแย้งของอาณาจักรสุโขทัยกับนครศรีธรรมราช เพิ่มตัวละครเอกคือสามศร และเบญจมาศให้มีความรัก และความขัดแย้งที่ต้องเลือกระหว่างหน้าที่ต่อบ้านเมืองและความรัก ซึ่งทั้งคู่ต่างก็ตัดสินใจเลือกทางให้หน้าที่ต่อบ้านเมืองมาก่อนเรื่องส่วนตัว ในเรื่องยังมีบทบาทของพอขุนรามคำแหงมหาราช ที่แสดงให้เห็นถึงทศพิธราชธรรมของพระองค์ เรื่องราวจบลงที่สุโขทัยสามารถรวมนครศรีธรรมราชได้สำเร็จ และชาวไทยต่างอยู่เย็นเป็นสุขด้วยอานุกาพย์พอขุนรามคำแหงมหาราช

ตัวละคร (Characters)

ตัวละครในเรื่องนี้มีได้กำหนดตายตัวว่า ผู้แสดงต้องมีลักษณะเฉพาะเช่นไร “แต่เรื่องนี้แตกต่างจากละครในสมัยแรกๆตรงที่ ใช้ตัวแสดงเป็นชายจริงหญิงแท้และนับเป็น

ความแปลกใหม่ของวงการละครต่างจากที่ผ่านมา” (คุณอารี นักดนตรี ,สัมภาษณ์ 26 เมษายน 2543)

“ แต่ผู้แสดงก็ยังคงใช้คนจากกรมศิลปากร ซึ่งมีความสามารถในการสวมบทบาทต่างๆ ทั้งแสดง ร้อง และรำได้เป็นอย่างดี” (คุณวิจิตรา รังสิยานนท์,สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2543)

เมื่อศึกษาบทละครตั้งแต่ต้นจนจบจะพบว่า แม้หน้าที่ในการรวมนครศรีธรรมราชจะเป็นของผู้ชายและตัวละครส่วนใหญ่จะเป็นชาย แต่หลวงวิจิตรวาทการก็ได้สร้างเบญจมาศให้เป็นสตรีคนเดียวที่มีบทบาทเคียงบ่าเคียงไหล่บุรุษ ในฐานะผู้ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อภารกิจของชาติ ซึ่งนับว่าเป็นการใช้จิตวิทยาในการเปลี่ยนบทบาทของหญิงไทยโดยใช้ละครเป็นสื่อที่แยบยลวิธีหนึ่ง

บท(diction)

ละครเรื่อง “อานุภาพพ่อขุนรามคำแหง” เป็นเรื่องที่หลวงวิจิตรวาทการสมมติว่าเกิดในสมัยสุโขทัย แต่คำพูดก็ยังคงเป็นคำพูดสมัยใหม่ซึ่งเป็นภาษาเขียนแบบหลวงวิจิตรวาทการ แม้จะมีการใช้คำสรรพนามว่า “กู” บ้างแต่ก็ใช้เฉพาะผู้ที่แสดงเป็นตัวพ่อขุน เช่น บทสนทนา ระหว่างเบญจมาศและสามศร

เบญจมาศ : ไม่มีใครอื่นที่เธอจะรักไปยิ่งกว่าฉันใช่ไหม ?

สามศร : ผู้ที่ฉันจะต้องรักยิ่งกว่าหญิงคือประเทศชาติ ฉันต้องขอโทษในข้อนี้ - เป็นการไม่ดีที่จะบอกแก่หญิงอย่างนี้ ไม่ใช่วิธีการที่จะพูดกับผู้หญิง เพราะการพูดกับผู้หญิงนั้น จะต้องพูดว่ารักเธอมากกว่าฟ้ากว่าสวรรค์ มากกว่าชีวิตจิตใจ หรือสิ่งใดๆในจักรวาล แต่ฉันอยากจะเป็นคนสุจริต ขอให้ฉันมีของรักอีกอย่างหนึ่ง และขอรักมากกว่าหญิง คือประเทศชาติ

เบญจมาศ : ไม่รู้สิ ฉันอยากจะรักผัวมากกว่าชาติ

สามศร : อันที่จริงผัวเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เศษหนึ่ง หรือเป็นผืน เป็นตุลิมืดหนึ่ง ของชาติเท่านั้นเอง ทำไมจะรักเพียงเศษ เพียงตุลิจ โดยไม่รักให้ทั้งหมด

ทั้งส่วนใหญ่ส่วนรวม ทำไมจะมารักเมื่ตกรวดเมื่ตพรายเพียงเมื่ตเดียว
โดยไม่รักบ้านทั้งบ้าน ถ้าชาติลุ่มจม ก็จะไม่พบว่ามีอยู่ที่ไหน

จะเห็นได้ว่า บทสนทนาโต้ตอบของตัวละครเป็นภาษาที่ไพเราะและมีลักษณะเป็นวาท-
ศิลป์ที่มีการโต้ตอบที่ทันกันทำให้คนดูสนุกสนานไปกับบทสนทนาในละคร นอกจากนั้นบทบาท
ต่างๆ ที่กำหนดในเรื่องนี้มีความเหมาะสมลงตัวที่ทำให้ละครเป็นเรื่องที่มีทั้งความรักและอุดม
การณ์อยู่ในเรื่องเดียวกัน และผู้ชมก็สามารถรับสารที่สื่อค่านิยมรักชาติไปพร้อมๆ กับการได้รับ
ความบันเทิงจากละคร

ภาพที่ปรากฏในฉาก (Spectacles)

ฉากที่ปรากฏใน“อาณาจักรพอซุนรามคำแหง” มีเพียงสี่ฉาก โดยฉากแรกเป็นระบำ
ในน้ำมีปลาในนา มีข้าว เนื้อหาของเพลงแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ในสมัยของพอซุนรามคำแหง
มหาราช เป็นการสื่อให้เห็นว่าประชาชนในสมัยนั้นอยู่กันอย่างมีความสุข ภายใต้พระบรมโพธิ-
สมภารแห่งพอซุนรามคำแหง ซึ่งระบำนี้จัดเป็นภาพที่ดึงดูดสายตาที่สุดอย่างหนึ่งของละครเรื่องนี้
และถึงแม้ว่ารายละเอียดของฉากที่ปรากฏจะไม่มากนัก แต่ความประทับใจของผู้ชมที่มีต่อละครก็
ไม่ลดลง เพราะถูกทดแทนด้วยความตระการตาของระบำที่เป็นตัวแทนของความสุขความอุดม
สมบูรณ์ที่คนไทยในสมัยหลังสงครามแสวงหา และต้องการ

“หลังสงครามคนไทยรู้สึกเหมือนได้เกิดใหม่ ล้ำมากมามาก วิ่งหลบถูกระเบิดแบบ
หวุดหวิด มีละครสวยงามๆ มาดูก็ชื่นอกชื่นใจ ย่าที่เสียไปแล้วนี่ชอบมาก ฉันต้องพาไปดูละครเรื่อง
นี้อยู่หลายรอบ กลับมาถึงบ้านก็รำพึงรำพันว่าระบำสวยเหลือเกิน..คุณนี่ถือว่าเครื่องหย่อนใจเป็น
ละคร..ถือเป็นชั้นหนึ่ง..ต้องพอมีสตางค์จึงพาไปดูได้” (คุณปู่พร้อม เพชรหัตถ์ ,สัมภาษณ์

8 ธันวาคม 2542)

ความคิด (Thought)

ความคิดที่สอดแทรกในบทละครคือเรื่องของความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีตที่เคยอุดมสมบูรณ์ และมีความสุข ซึ่งทำที่สุดก็จะไปถึงความคิดรวบยอดที่ว่า เมื่อใดที่คนไทยเกิดความภาคภูมิใจในชาติ เมื่อนั้น ความรักชาติเกิดขึ้น กล่าวโดยสรุปความคิดหลักในเรื่องนี้ก็ยังเป็นเรื่องของความรักชาติเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ ซึ่งวิธีการสื่อความคิดสู่ผู้รับสารโดยใช้บทสนทนาของตัวละครเป็นเครื่องมือ

ดนตรี (Melody)

เนื่องจากละครเรื่องอนุภาพพ่อขุนรามคำแหงนี้เป็นละครที่มีได้มีเนื้อหาสั้นละเอียดยุทธศาสตร์ผู้ชมด้วยการตายของตัวเอกแบบเรื่อง เลือดสุพรรณ หรือเจ้าหญิงแสนหวี แต่ละครเรื่องนี้ก็ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของผู้ชม จากเนื้อหาที่ดี และบทเพลงที่ใช้ประกอบ ดังที่คุณอารีย์ นักดนตรี ได้ให้ความเห็นไว้ว่า

“เรื่องนี้ถือว่าเป็นละครยุคใหม่หลังสงคราม ถือเป็นเรื่องใหม่ แต่เรื่องเพลงยังเป็นตัวนำเหมือนเดิม เพราะคนไทยถูกปลูกฝังให้ดูละครที่มีดนตรีประกอบมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องนี้เพลงมีส่วนมากที่จะทำให้คนสนุกและคล้อยตามเนื้อเรื่อง ทั้งเพลงในน้ำมีปลา เพลงอธิษฐาน ต้นตระกูลไทย” (คุณอารีย์ นักดนตรี, สัมภาษณ์ 23 เมษายน 2543)

“ระบำและเพลงชุดอธิษฐาน เป็นชุดที่ตั้งพอสมควร ในช่วงหลังมีการนำมาให้นักเรียนประถมร้องและหัดรำด้วย เด็กรุ่นหลังๆอาจไม่ได้ดูละคร แต่ร้องเพลงได้..เพลงต้นตระกูลไทยก็เหมือนกัน..” (คุณเรณู สุขปรัง, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2543)

“ละคร อนุภาพพ่อขุนรามคำแหง ของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ถ้าจะพูดแล้วก็นับว่าเป็นผลงานชิ้นโบแดงในชีวิตของท่าน ละครเรื่องนี้เปิดการแสดงที่สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ไม่ได้แสดงเพียงเดือนเดียวหรือสองเดือน แต่แสดงติดต่อกันเป็นแรมปีทีเดียว ภาพประทับใจที่ยังติดตามอยู่จนทุกวันนี้คือในระหว่างการแสดงของละครตอนหนึ่ง พอเสียงเพลงต้นตระกูลไทยดังกระหึ่มขึ้น ปรากฏว่าคนดูในโรงต่างลุกขึ้นยืนมาพร้อมกัน ไม่มีใครบังคับ แล้วก็ร้องเพลง “ต้นตระกูลไทย”

พร้อมๆกัน ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เสียงจะไม่กังวานก้องไปทั่วโรงเพราะทุกคนร้องด้วยความเต็มอกเต็มใจ ร้องด้วยความเต็มคำซาบซึ้งในความรักชาติ” (จ. ไตรปิ่น.2537:112-113)
 คำนิยมที่ปรากฏในละครนั้นสามารถอ้างอิงได้จากการหาคำความถี่ของคำ ดังนี้

ตารางที่ 5 : ตารางแสดงการจัดกลุ่มข้อความ(Cluster Analysis)ผนวกกับการค่าความถี่ในการใช้ถ้อยคำที่อ้างถึงสถาบันหลักในบทละครเรื่อง “อนุภาพพ่อขุนรามคำแหง”

สถาบัน	คำที่พบในละครเรื่องอนุภาพพ่อขุนรามคำแหง	ความถี่
ชาติ	แผ่นดินของเรา/ชาติไทย/แดนไทยเกียรติไทย/ชาติ/ ประเทศชาติ/ไทย/ไทยรักไทย/แคว้นแดนไทย/บ้าน เมือง/ครอบครัวใหญ่/ประเทศชาติ/อาณาจักรไทย/ธง ไทย/ภาพเธอ(สื่อความหมายด้วยธงชาติไทย)/รักชาติ/ ประเทศชาติที่รัก/ต้นตระกูลไทย/รักชาติยิ่งชีพ/ไว้ลาย เลือดไทย/คนขายชาติ-ทรยศต่อชาติ/แผ่นดินไทย/เพื่อ ชาติ	87
ศาสนา	พระผู้ศักดิ์สิทธิ์/พระพุทธรูป/พระพุทธสิงห์/กุศลผล บุญ/อธิษฐาน	15
พระมหากษัตริย์	พ่อขุนรามคำแหง/พระมหากษัตริย์/ผู้ทรงอนุภาพยิ่ง ใหญ่/พ่อ/พ่อเมือง/พ่อขุน/เจ้ากรุงสุโขทัย/พระเจ้าแผ่นดิน/ พระยอดกษัตริย์ไทย	46
กองทัพ/ทหาร/ การศึกษา	ทัพ/ทหาร/ขุนพล/ไทย/ประชาราษฎร์ไทย/ทหารเอก/กอง ทัพ/กองทหาร/พลม้า/แม่ทัพชั้นเอก/นักรบสตรี/กองโจร/ ทหารศรีวิชัย/การจลาจล/ทัพใหญ่	42
ประชาชน	ปวงราษฎร/ประชาราษฎร์/ผองไทย/ประชา/คนที่รัก ชาติ/ปวงหมู่ประชาไทย/พี่น้องไทย/ชาวบางระจัน/ชาว นครศรีธรรมราช/พี่น้องชาวเหนือ/ราษฎร/เพื่อนไทย	28

จากตารางจะเห็นว่าค่านิยมที่ปรากฏชัดในบทละครเรื่องพ่อขุนรามคำแหงคือ ค่านิยมรักชาติ และที่ตามมาเป็นอันดับสองคือ การกล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็น จุดเด่นของเรื่องนี้ที่แตกต่างไปจากเรื่องอื่นๆที่เลือกมาวิเคราะห์ ทั้งนี้เนื่องจากหลวงวิจิตรวาทการ ต้องการที่จะสื่อให้ผู้ชมละครเห็นว่า ชาติไทยเรามีความเป็นปึกแผ่นและอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ความน่าเชื่อถือของแนวความคิดดังกล่าวถูกยืนยันด้วยข้อความในหลักศิลาจารึก ซึ่งปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของละคร ในทหระณะของผู้วิจัย แม้ละครเรื่องนี้จะไม่มีคำชี้แจงหน้า ม่านก่อนแสดงเหมือนเรื่องอื่นๆ แต่การให้ตัวละครผลัดกันอ่านข้อความจากหลักศิลาจารึก ก็เปรียบได้กับการประกาศก่อนแสดงนั่นเอง ประโยชน์ของฉากนำนี้คือผู้ชมละครจะได้ความรู้และ ปรับพื้นฐานความเข้าใจให้ตรงกันก่อนที่จะเริ่มชมละครจริงๆ และนับว่าเป็นการหล่อหลอมความคิดที่ชาญฉลาดอีกวิธีหนึ่งในการนำเสนอค่านิยมผ่านบทละคร

สรุป

1. สภาพแวดล้อมทางการเมือง การปกครอง และสภาพบ้านเมืองหลังผ่านสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลต่อการเรียบเรียงบทละครเรื่อง "อาณาจักรพ่อขุนรามคำแหง"
2. บทละครเรื่อง "อาณาจักรพ่อขุนรามคำแหง" มีแนวคิดหลักในการปลูกฝังค่านิยมรักชาติ โดยมีพื้นฐานมาจากการสร้างชาติให้ยิ่งใหญ่ด้วยแนวคิดรวมเผ่าไทย
3. บทละครเรื่อง " อาณาจักรพ่อขุนรามคำแหงมหาราช" ประสบความสำเร็จในการสร้างค่านิยมรักชาติให้คนไทยในยุคปี พ.ศ.2497 ด้วยการสร้างอารมณ์ฮึกเหิมปลุกใจให้รักชาติด้วยและคำพูดในบทละคร
4. ละครเรื่อง "อาณาจักรพ่อขุนรามคำแหง" สื่อสารค่านิยมสู่ผู้รับโดยผ่านฉากนำ (ฉากหน้าม่าน) บทพูด เพลง เนื้อเรื่อง ภาพที่ปรากฏในฉากและบุคลิกของตัวละครตามลำดับ
5. ผู้รับสารที่ชมละครแล้ว ประทับใจเพลงและระบำประกอบละครมากที่สุด